

Estudi sobre els manuals d'història a Catalunya

Montserrat Treserra, Marta Rovira, Agustí Barrera

Índex

1. Introducció: història i nació
2. Estat de la qüestió
  - 2.1. L'ordre de la Generalitat de 1988
  - 2.2. Els manuals: continguts i marcs de referència
  - 2.3. La Reforma
3. Elements metodològics: model d'anàlisi i observació
  - 3.1. Model d'anàlisi: objectius, hipòtesis i variables
  - 3.2. L'observació: població objecte d'anàlisi i tècniques de recollida d'informació
4. Anàlisi dels manuals
  - 4.1. Anàlisi del tractament de la història de Catalunya
  - 4.2. Dades estadístiques comparatives
5. Conclusions
6. Bibliografia
7. Annex

1. Introducció: Història i nació

La révolte sourd chez eux dont

l'Histoire est «interdite».

Marc Ferro

La nostra intenció en aquestes pàgines es aportar un estudi aplicat en el camp de l'ensenyament de la història. Creiem que l'anàlisi dels manuals com a element de transmissió de la història és una aportació modesta però útil a la investigació sobre l'ensenyament de la història al nostre país, que ja compta amb alguns treballs importants. En el nostre cas, hem fet estrictament el que s'anomena un treball de camp. Això no vol dir que no partim d'uns pressupòsits, podríem dir, teòrics. Però per a plantejar el nostre treball ens hem basat en el que ja han dit altres autors en treballs més extensos i més complets sobre la matèria.

El nostre punt de partida teòric, doncs, és la relació entre l'estat, nació i història. Quan parlem de manuals ho fem, és clar, en el marc de l'educació reglada. Efectivament, considerem que la història és un element fonamental, definidor del paper que ha tingut l'educació reglada en els estats europeus (i també en tots els estats europeïtzats de les ex-colònies). Des dels seus inicis, si una funció es pot atribuir clarament a l'escolarització obligatòria de tots els ciutadans d'un estat, al marge de la seva virtut democratitzadora del coneixement, és la d'educar-los homogeniament en els referents que identifiquen nacionalment l'estat. Ens

atrebiríem a dir que ha estat l'element determinant en la conversió de les llengües estatals en llengües hegemòniques i en la construcció d'identitats nacionals-estatals.

Tal com explica Joan F. Mira, hi ha una relació estreta entre l'ensenyament de la història i l'adquisició d'una identitat nacional dels escolars. Ja el «1897, preguntats els candidats a baccalauréat «Quin és l'objectiu de l'ensenyament de la història?», el vuitanta per cent responien: «Promoure el patriotisme».¹ De fet, la història ha estat i és, a Europa, història nacional, o de les nacions (estats). No pas perquè la història la facin necessàriament les nacions (o els estats), sinó sobretot perquè l'escriuen. La història és primordialment una qüestió nacional en la mesura que la identitat nacional no és gairebé possible sense història. La identitat nacional implica continuïtat en el temps, implica un projecte comú que va des dels orígens fins al futur. En el cas de l'ensenyament a les escoles, per tant, hom nacionalitza el passat, i el serveix en forma de relat èpic.

La contrapartida, necessària per a l'èxit de la construcció d'aquesta identitat nacional, és la desnacionalització, la deshistorització, i finalment la desidentificació dels ciutadans d'un estat respecte a la seva nació-no-estatal. La deshistorització no es produeix només per la imposició de l'oblit respecte a la pròpia història, sinó també per mitjà de la incorporació de tot el seu passat a la Història Nacional —de la nació-estat dominant. És així que es tendeix a voler fer creure, per exemple, que

---

¹Mira, Joan F., *Crítica de la nació pura*. València: Tres i Quatre, 1985, pàg. 84.

Espanya —la nació espanyola— ja existia des de temps immemorials, i en conseqüència les altres històries de les diferents nacions que pertanyen al mateix estat —la catalana, per exemple— en resulten una derivació, en formen part com a subsistema.

Sempre s'han situat els mitjans de comunicació a la primera línia d'un efecte d'homogeneïtzació de les cultures i de les formes de pensar de les persones i els col·lectius. Però si hi ha un mitjà que hagi fet més per la uniformització nacional, per l'estructuració de les ments de les persones en el marc d'un estat-nació, ha estat l'escola. L'obligació de l'escolaritat, la universalització de l'educació escolar, va ser la primera eina que van tenir els estats per formar una consciència nacional, per imposar l'ús d'una sola llengüa i la transmissió d'una sola cultura.

Les nacions sense estat, com explica Marc Ferro han hagut de transmestre la pròpia història a casa, al vespre, amb les històries narrades en família². Potser també, afegiríem, en cercles de militància política, com pot haver passat amb molts joves catalans dels anys seixanta i setanta. També hi ha casos en què la història de les nacions sense estat s'explica a l'escola, com és el cas català en el marc de l'Estat espanyol autonòmic (no és el cas, en canvi, de la Catalunya Nord). Però això no implica un reconeixement nacional en molts casos, ni la constitució de la pròpia identitat com un referent clar. Precisament amb aquest treball volem és analitzar fins a quin punt Catalunya com a nació és un referent clar en la història que

---

²Ferro, Marc, *Comment on raconte l'histoire aux enfants*, Paris: Payot, 1992.

s'ensenya en el nostre país. Ho hem fet centrant-nos en els llibres de text de secundària. Tot i que és una petita part d'un terreny molt ampli, esperem que sigui un indicador vàlid per conèixer com s'ensenya la història de Catalunya.

2. L'estat de la qüestió

2.1 *L'Ordre de la Generalitat de 1988*

A Catalunya, l'existència d'un govern autonòmic implica un cert marge de maniobra en l'elaboració dels continguts escolars, gràcies a les competències atorgades per la Constitució espanyola de 1978. En el cas de la història, però, fins el 20 de juliol de 1988 no hi hagué una ordre del Departament d'Ensenyament que obligava a la introducció de temes d'història i geografia de Catalunya a l'ensenyament secundari i a la segona etapa d'EGB.

Aquesta ordre argumenta la necessitat de canviar la programació dels continguts de la història a l'escola perquè havia estat elaborada en una situació socio-política diferent de l'actual (l'ordre no concreta res sobre aquesta situació socio-política)³. La intenció d'aquest canvi ha de ser, segons la Generalitat, i d'acord amb l'objectiu central de la programació, «posar més èmfasi des d'ara en aquells temes imprescindibles per normalitzar el procés d'integració i participació democràtica dels adolescents i dels joves en l'àmbit educatiu i en la societat concreta on creixen i esdevenen adults.» Així, com desvetllar-los «el sentit de pertinença a la societat catalana». Això es concreta en la introducció de continguts de la història de Catalunya, i s'estableix que la dedicació a la història de Catalunya ha de ser la meitat de l'horari a primària, i una tercera part a secundària.

---

³Vegeu-ne el text a l'annex.

En aquesta mateixa línia, el Decret 96/1992⁴, del 28 d'abril, en fixar els objectius generals per assolir a secundària en l'àrea de ciències socials, remarca «la història com a font d'arrelament nacional», per «donar un sentit d'identitat als alumnes a partir del coneixement dels seus orígens i dels de la seva comunitat». I acaba afegint: «conèixer la cultura de la tradició històrica pròpia».⁵

De tota manera, la Generalitat només té capacitat per introduir la història de Catalunya com un afegit als programes ja existents. Pel seu cantó, el 21 d'octubre de 1992, el Ministeri publicava, en virtut de l'article 4 de la LOGSE, el que considerava ensenyaments mínims. En el cas de la història comuna a secundària, el decret del Ministeri prescrivia una Història d'Espanya Contemporània, que cal iniciar al segle XVIII, i que arriba fins a l'actualitat. Els mínims que s'estableixen fan difícil d'encabir la història de Catalunya en tres hores setmanals d'Història Contemporània a secundària.

Cal interpretar l'ordre de la Generalitat en aquest context legal —i polític—, i considerar-la com una mesura limitada, ja que s'aplica com un afegit al currículum espanyol. La història de Catalunya no deixa de ser, en cap cas, un afegit a la història d'Espanya. Però allò que debilita encara més la presència de la història de Catalunya és que moltes editorials no han complert l'ordre. S'ha de dir que, des del

---

⁴Vegeu-ne el text a l'annex.

⁵Amb tot, l'Ordre de 1993 sobre adequarà els continguts d'història a la LOGSE, amb un plantejament que inclou a més dels continguts, procediments i actituds. Aquesta ordre servirà de base per a l'homologació i per al contingut dels llibres de text sobretot a partir de l'extensió de l'aplicació de la reforma. I sembla que d'una manera clara, serà aleshores quan es començarà a fer efectiu el requisit d'homologació per als llibres que s'utilitzen a Catalunya (paradoxalment només els que estan escrits en català).

1988, algunes editorials han modificat els seus manuals per complir amb el que marca l'ordre del Departament d'Ensenyament. Algunes editorials es pot dir que ho han fet al peu de la lletra per permetre «comprendre, dins d'un marc general, l'especificitat de la identitat nacional catalana.», però no sempre com un objectiu primordial. En altres casos, la història de Catalunya es resumeix a referències "localistes" en el marc de la història espanyola. En aquests casos, de fet, Catalunya és un referent regional més al costat d'altres comunitats autònomes, i això quan les referències que s'hi fan van més enllà de Barcelona.

D'altra banda, algunes editorials han continuat reeditant els mateixos manuals, incomplint així la normativa. El Departament d'Ensenyament, però, ha homologat tots els manuals editats a Catalunya, sense tenir-ne en compte els continguts. Els inspectors d'aquest Departament tampoc no han dut a terme, després de l'Ordre del 1988, un control sobre l'aplicació de la normativa en els llibres de text. Sembla evident que no hi ha hagut, per part de l'administració, la voluntat política de modificar aquesta situació.

Aquestes editorials, es pot dir que han seguit la rutina productiva, que segueix la *inèrcia* del mercat, cosa que explica que en algun cas hi hagi llibres de text que, si no s'hagués esdevingut la Reforma educativa, a hores d'ara superarien els deu anys de vida amb el mateix contingut (i malgrat la Reforma, encara en conserven una bona part, d'aquell text!).

2.2 Els manuals: continguts i marcs de referència

Els llibres de text són l'eina bàsica de l'ensenyament al nostre país. Tot i que la reforma educativa els vulgui relegar a un segon terme, per donar més importància al treball a l'aula, de moment és en els manuals on han tingut efectes més clars les noves tendències de l'ensenyament. És més, podríem dir gairebé amb tota seguretat que, en contra del que es diu, són els manuals els que incardinen aquesta reforma; són la pauta en què es basa i es basarà el professorat (i així ho han pensat les editorials) a l'hora d'elaborar el projecte curricular i d'impartir les classes.

Per aquesta raó, perquè és en els manuals on es plasmen també aquests canvis, pensem que és útil una anàlisi comparativa dels llibres de text d'abans i després de la Reforma. També és veritat que l'ús real que es fa dels manuals no té a veure exactament amb el que es fa a l'aula. I en el cas de la història de Catalunya, moltes vegades queda sense explicar, sobretot quan és un afegit que acaba els capítols del llibre, o se situa al final de tot i no hi ha temps. Però partim de la hipòtesi que, tot i així, el manual és la pauta més important del professorat i de l'alumnat.⁶

Per tant, l'anàlisi dels manuals ens indica com s'explica la història, a partir de quins continguts i de quines referències. La història no es desnacionalitza només per la imposició de l'oblit, sinó per la transformació del marc en què s'explica, del seu

---

⁶Aquesta qüestió, no cal dir-ho, constitueix un objecte d'estudi per si mateix, que esperem poder abordar algun dia.

marc de sentit. És per això que considerem tant important la forma com el contingut. Per *forma* no entenem només l'espai dedicat a Catalunya en els manuals d'història, la iconografia, etc., sinó aquells implícits que configuren un marc de referència nacional: el "*nosaltres*", per saber quina nació és el subjecte de la història que s'explica. Pel que fa al *contingut*, pot considerar-se significatiu, per exemple, en quins períodes es para atenció.

2.3 La Reforma

Les crítiques a la reforma educativa, precisament, denunciaven aquesta idea de desdibuixar el context històric dels fenòmens —això vol dir també el context social i nacional quan aquest no és el que pressuposa el marc polític oficial—, ja que s'orienten per un fil temàtic, en comptes d'un fil cronològic. Es vol presentar els temes d'una manera ascèptica, amb abundància de xifres i gràfiques que donen una forma més *científica* al coneixement, de manera que queden despallats del context que els hauria de donar sentit. Marc Ferro (1992) interpreta que «aquest progrés aparent s'acompleix a costa del saber adquirit, és a dir, de la memòria de la nació, de la seva consciència.» Núria Sales (1986) va més enllà: aquesta manera d'ensenyar elimina la història. I que és la història sinó el context que explica el present, allò que li dóna sentit?

Efectivament, la Reforma educativa ha comportat modificacions importants en la producció editorial. Tots els llibres de text s'han hagut de canviar per adaptar-los als nous criteris educatius i didàctics. En el cas de la història, s'ha fragmentat per unitats didàctiques que corresponen a diversos períodes o temàtiques. Els llibres de la Reforma, doncs, es dediquen especialment a tractar temes actuals. Ja no es fa la història que començava al paleolític i acabava amb la descolonització i el desenvolupament tecnològic. Al contrari, la història que s'explica es concreta en alguns períodes que van dels precedents de l'actualitat fins als últims esdeveniments dels nostres dies. Els crèdits tracten temàtiques, com la industrialització, o sobretot períodes recents de la història contemporània.

La història contemporània, efectivament, ha esdevingut la història per excel·lència dels llibres de text, en correspondència amb la pauta que marquen els mitjans de comunicació, que indubtablement influeixen en els continguts dels manuals en la mesura que s'hi inclouen esdeveniments tant televisius com l'arribada de Tarradellas, la recuperació de les institucions catalanes en l'Estat de les autonomies, el 23-F, etc.

Pel que fa a la història de Catalunya, els continguts varien una mica per a cada manual. Així, hi ha editorials que tracten la història de Catalunya en un marc més general: La Revolució Industrial, el pas a l'època moderna, el franquisme, etc. En canvi, n'hi ha d'altres que tracten aquests mateixos períodes en uns manuals específics sobre Catalunya. En aquest sentit, potser, amb la Reforma, les

diferències de criteris entre les editorials es fan més evidents. Els canvis que introdueix en nou model educatiu són certament complexos, cosa que fa que en l'aplicació hi puguin haver fórmules molt diferenciades.

En tot cas, als blocs de contingut i als objectius terminals de la història de Catalunya a l'ESO, al bloc I, s'indica com a contingut d'ensenyament i d'aprenentatge "la relativització de la pròpia cultura i civilització"⁷ (punt 5.1), així com la valoració de les cultures forànies (punt 5.2). Aquesta frase no deixa de ser ambigua en un context polític i cultural que es defineix precisament per problematitzar aquesta idea de la "pròpia cultura", en el qual aquesta idea és qüestionada contínuament en el cas català.

La pregunta és quina mena d'implicacions té en els continguts d'història aquest relativisme cultural: que s'incloguin aspectes de la història del Tercer Món, com passa amb altres assignatures? En el cas de la història ens consta que alguns manuals fan referència a la diversitat de cultures i ètnies en el món. Més aviat al contrari, augmenta la presència "europea" en els continguts de la història, segurament amb un criteri de *responsabilitat* per part dels editors cap a la necessitat de crear una consciència d'identitat europea, pel bé de la UE.

Aleshores, la pregunta següent és si relativitzar la pròpia cultura vol dir atorgar-li un espai dins del marc general de la història espanyola, no deixar que la història

---

⁷Vegeu l'Ordre del 1993, a l'annex.

catalana sigui l'únic referent. Per això ja sabem que no es necessita gaire esforç. I d'altra banda, seria contradictori amb el que es diu a la introducció del programa de ciències socials, on es parla com a una de les finalitats de la programació reforçar la identitat nacional pròpia.

Tot plegat ens fa pensar que, en existir un currículum obert, es poden produir moltes possibilitats, que vindran determinades en bona mesura per les orientacions de les editorials, que faran per manera de facilitar al màxim la tasca del professorat (quadern de treball, solucionari, seqüenciació, etc.). Si bé això no és dolent per si mateix, cal tenir present que estem parlant de les dificultats per introduir continguts d'història de Catalunya, malgrat la legislació creada per la Generalitat en aquest sentit. És en aquest aspecte que creiem que la Inspecció i el vist-i-plau per a textos que atorga el Departament d'Ensenyament hauria d'ésser l'element de control "real" que ara no és, per tal que els llibres que arriben a mans dels nostres escolars complissin la normativa legal establerta i tinguessin el nivell suficient en quant a coneixement de la realitat catalana i fossin eines efectives d'integració a la nostra societat.

Fins a quin punt els manuals intenten aconseguir aquest objectiu, ho veurem amb l'anàlisi dels textos, que exposem en els capítols 4.3 i 4.4. Abans d'això, però, volem exposar les hipòtesis i la metodologia que han guiat aquesta anàlisi.

3. Elements metodològics: model d'anàlisi i observació

3.1 Model d'anàlisi: objectius, hipòtesis i variables

Els objectius de la recerca: algunes consideracions prèvies

La recerca, tal com hem explicat en el marc teòric, se situa dins de la problemàtica de la interdependència entre història i nació. Controlar el passat, diu Marc Ferro (1992), ajuda molt a poder dominar el present. No és endebades que tots els estats cuiden molt bé la mena de continguts del passat que s'han de transmetre a les noves generacions. Tan els que es potencien, com els s'obliden, o els que són sancionats, amén de distorsionar— d'una manera més o menys explícita un passat inexistent.⁸

Citant a Benadetto Croce, estariem d'acord amb allò que aquest autor deia ja a començaments de segle⁹, quan feia reflexionar als estudiosos de la història sobre els ensenyaments que podrien treure dels seus estudis. Afirmar, Benadetto Croce, que qualsevol lectura i/o anàlisi de la mena d'història que s'escampa i es vehicula de forma hegemònica informa molt més de la problemàtica present (debats, reptes, relacions de forces polítiques i econòmiques) que no pas sobre els fets del passat, de l'època sobre la qual se suposa que informa.

---

⁸Que Espanya que ha existit des de la prehistòria en és un dels exemples que ens toquen ben bé de prop. Vegeu a tall d'exemple la recent història d'Espanya de gran divulgació a Alianza Cien de García de Cortázar, F., *Historia de España*. Madrid, Alianza Editorial, 1994.

⁹Citat per Marc Ferro, *Comment on raconte l'histoire aux enfants*. París: Payot, 1992. Pàg. 9.

Des de la sociologia, aquestes dues reflexions enllacen de ple amb les premisses i el marc conceptual que presideixen l'anàlisi que hem dut a terme en la nostra recerca, *la transmissió de la història nacional a través dels manuals escolars*, i que concretem en un objecte d'estudi precís: l'anàlisi dels continguts, tant explícits com implícits, que hi ha en els diferents tipus de manuals.

En aquest sentit, la transmissió de la història, la forma en què es transmet, no es pot destriar de les relacions de poder i de força en la societat. Ans encara, és des de la visió global d'aquestes relacions que se'ns fa entenedor perquè es transmet un determinat contingut, com també perquè pot ser rebut amb una certa complicitat. Així, l'observació de les relacions de poder i de força ens és útil en dos sentits. D'una banda, permet discernir la relació entre l'exercici del poder —per la via de la legislació o la coerció— en la creació d'un marc explicatiu de la història, que es concreten en uns continguts bàsics que trobarem en els textos d'història.

D'altra banda, ens fa avinent, el marc hegemònic de comprensió històrica, i per tant de socialització política que condiona la percepció i la naturalització de la pertinença nacional. En el cas de Catalunya, la coexistència de dos marcs de pertinença nacional, amb un ressò desigual, i amb un poder desigual per constituir-se en discursos hegemònics, fa que la percepció de la nació com a locus d'identitat col·lectiva variï segons l'entorn que ha presidit el procés d'inserció social de la gent.

La perspectiva sociològica en què es realitza aquest treball implica tenir en compte aquests dos nivells, ja que no n'hi ha prou amb postular que una realitat existeixi de forma objectiva —en termes d'estructures de dominació-imposició externes als individus— sinó que aquesta és possible en la mesura que és incorporada i naturalitzada en forma d'estructura mentals per part de tots aquells col·lectius que en són receptors.

Aquesta perspectiva bàsica té unes conseqüències molt concretes per al nostre model anàlisi. D'una banda, el nivell més superestructural ens permet de formular algunes hipòtesis a l'entorn de la relació entre presència i/o absència de referents a la història de Catalunya en els manuals. D'altra banda, la construcció social de les estructures mentals, i, doncs, l'impacte d'una determinada socialització nacional també ens fa possible la concreció d'algunes hipòtesis de relació entre aquesta variable i el contingut i la forma implícita que podem trobar en la transmissió de la història nacional. (3)

Les hipòtesis i les variables

La hipòtesis general que orienta la recerca és que *existeix un lligam entre les relacions de poder i les formes i els continguts amb que s'expressa la transmissió de la història de Catalunya*. D'aquestes relacions de poder ens interessa destacar dos elements que són rellevants respecte al nostre objecte d'estiu. El primer, el paper predominant del Ministeri d'Educació en tant que és qui fixa el currículum i el temari

bàsic. En aquest currículum la història de Catalunya no és obligatòria ni té reservat cap crèdit específic a cap dels nivells de l'ensenyament. Per tant, la Generalitat és l'encarregada d'introduir la història de Catalunya en el currículum escolar, en el marge de decisió que la llei li permet.

Com a segon element tenim, precisament, que la Generalitat, tot i haver introduït aquestes continguts per mitjà de l'Ordre de 1988, ha adoptat un paper absentista a l'hora de fer complir la llei. La nostra hipòtesi és que aquesta postura respon a raons estructurals que van més enllà de la decisió política concreta, tal com intentarem explicar. La conseqüència d'això és que, des del punt de vista del compliment de la llei, la presència de la història de Catalunya en els manuals esdevé un afer de voluntat.

Aquesta situació explicaria en bona part la varietat amb què és tractada la mena d'història de Catalunya en els manuals que s'oferten al Principat. En alguns casos es tracta de manuals que no hi fan referència, en d'altres, hi és present com un afegit, en el marc de la història d'Espanya. I en molt pocs s'en fa un tractament integral. És clar que quan parlem de voluntat, cal considerar sociològicament una multiplicitat de factors que intervenen en la definició de l'oferta editorial, i els continguts que porta incorporada. Entre aquests factors considerem en primer lloc els que giren a l'entorn del món editorial i la configuració d'aquest mercat sectorial, format almenys per tres agents que incideixen en l'oferta d'un determinat producte.

1. Els *editors-empresaris*. El tipus de producte que creen respon a uns interessos, econòmics i ideològics, però també a la posició que ocupen en aquest mercat. Lligat als editors-empresaris, hi ha el col·lectiu d'*autors*, els tècnics o experts que donen contingut al producte editorial. El seu paper no deixa de ser subordinat a la línia editorial. Tanmateix, cal considerar la seva autonomia relativa en tant que coneixedors de la història.
2. *El professorat*. Aquest col·lectiu és el que formula les demandes a les editorials, o si més no, el que escull entre l'oferta que hi ha al mercat. De tota manera, cal tenir en compte els diferents factors que incideixen en aquesta elecció, entre els quals no és poc important la incertesa respecte respecte al temari i als continguts més adequats. Alhora, el professorat té els seus propis interessos ideològics o simbòlics.
3. Com a intermediaris entre allò que podríem anomenar l'oferta i allò que podríem anomenar la demanda, són *les distribuïdores i els venedors*. Si considerem que són un agent important és pel seu contacte directe amb el professorat i amb l'expressió de llurs necessitats editorials. Són, en tot cas, un agent que no es pot deixar de banda en la comprensió del funcionament del mercat editorial, ja que coneixen de primera mà les inquietuds del professorat respecte als manuals.

Pensem que la presa en consideració d'aquests tres agents ens permeten dibuixar l'escenari i les condicions de possibilitat de la història que s'explica als manuals d'ensenyament. De tota manera, el caràcter exploratori i limitat de la nostra recerca fa que ens centrem sobretot en la relació entre el tipus de manuals que s'oferta i el

contingut de la història de Catalunya que transmeten. En aquest nivell, partim de la hipòtesi que els manuals són l'expressió de la relació entre aquests agents que hem esmentat, però concretament, que és la línia editorial la que incideix més en l'orientació dels manuals, més que no pas les característiques del professorat.

Hem pogut contrastar les actuacions polítiques en l'anàlisi dels propis manuals que s'utilitzen, a partir d'observar com s'aplica a la pràctica el requisit de l'homologació. Això, al costat dels comentaris que es fan des d'algunes escoles i per part d'inspectors d'ensenyament, ens ha fet avinent alguns dels processos que expliquen el poc control que la mateixa Generalitat té respecte de l'ús dels manuals a les escoles. Pel que fa al món dels autors i dels mateixos venedors, hem utilitzat la metodologia de l'entrevista i del grup de discussió. Per poder tipificar les editorials i les línies que segueixen, d'altra banda, hem basat la recerca en l'obtenció de dades sobre volum de vendes, l'antiguitat editorial, l'extensió territorial del propi mercat, els objectius i la ideologia de cada editorial en la mesura que ens ha estat possible aconseguir-ne la informació. Finalment, en el cas del professorat, hem partit de recerques fetes recentment, prou interessants i que responen, en part, a algunes de les nostres preguntes.

Les variables de la recerca: indicadors de mesura

Variable explicativa: tipus de manuals

Tenir present interessos editorials —materials i ideològics— més la posició en el mercat ens fa avinent alguns dels elements que cal considerar per a una primera classificació dels manuals, segons els condicionaments susceptibles d'interposar-se o de facilitar l'expressió de la història de Catalunya.

Hem tingut en compte tres criteris:

- El criteri *ideològic*, mesurat a partir dels objectius editorials:
  - ◊ Hi ha editorials que sí que es proposen transmetre la història de Catalunya, amb una perspectiva més o menys clara d'estar transmetent història nacional. Són manuals que inclouen en el temari els continguts de l'Ordre de 1988, generalment amb seu a Catalunya i editats o bé exclusivament en català o en les dues llengües, català i castellà.
  - ◊ D'altres editorials no es proposen tan sols transmetre la història de Catalunya. Són generalment editorials de fora de Catalunya, per a les quals, la prioritat és ocupar un mercat d'abast estatal. Editen ells llibres només en castellà, i el seu mercat a Catalunya està format per aquelles escoles amb un organigrama centralitzat d'àmbit estatal, o per aquelles

escoles privades o públiques en les quals directors i professorat prefereixen aquests manuals en castellà.

La hipòtesi implícita en aquesta proposta és que, abans que la intervenció d'altres factors, la voluntat editorial és la que explica en primer lloc la presència o l'absència de continguts d'història. També la forma i el contingut que aquests puguin adquirir.

- El segon criteri és el de *l'extensió del mercat*. Aquest element incideix clarament en els continguts per la via de la racionalitat costos-beneficis. Per aquelles editorials de l'estat que venen a Catalunya, afegir alguns temaris d'història de Catalunya implica un cost addicional, només assumible si és allò que cal fer per poder vendre. Per a les altres editorials amb seu a Catalunya, l'àmbit en què s'ubiqui el seu mercat condiona àmpliament el contingut i la forma que es pugui donar a la transmissió de la història de Catalunya.

Efectivament, més enllà de la voluntat, el condicionant del mercat i la racionalitat costos-beneficis fa que es doni prioritat a un text o a un altre. En uns casos, el d'aquelles editorials amb mercat d'àmbit estatal, es prioritza un text homogeni, que tan sols amb la traducció, i amb el canvi d'alguns títols si s'escau, sigui vendible igualment a Catalunya que a la resta de l'Estat. Per a aquelles editorials amb mercat només a Catalunya, el text es pot organitzar més en funció de la pròpia voluntat editorial corregida per les demandes i/o preocupacions del mercat, tinguent

present, però, que el seu mercat és el català i on regeixen les competències del Govern de la Generalitat.

La hipòtesi complementària de la primera és la de considerar l'extensió del mercat com un element corrector dels objectius editorials. *És probable que més enllà de la voluntat editorial, la diversificació de demandes del mercat, incideixi en l'edició d'un text amb uns continguts d'història de Catalunya més o menys difosos i més o menys d'història nacional segons es tracti d'un mercat català o espanyol.*

- El tercer criteri és el de la necessària rendibilitat dels productes editorials, rendibilitat que s'aconsegueix d'entrada a base de fer-ne moltes edicions. Aquest és un factor que pot explicar la *inèrcia* editorial que ha portat fins ara bens pocs canvis en els continguts, i sí moltes reedicions sense actualitzar. En el cas de Catalunya, també podem pensar en la hipòtesi que la posició en el mercat, mesurada per la implantació i els anys de presència editorial produint manuals, pot contribuir a l'explicació del tipus d'història de Catalunya transmesa.

En aquest sentit, és probable que les editorials amb més anys de presència siguin les que tinguin més dificultats per adequar-se a l'Ordre del 1988. També és el que ens fa pensar que en l'actualitat, la implantació de la reforma educativa (ESO), en tant que suposa l'edició de nous manuals, facilitarà l'emergència de nous continguts. Els manuals que s'editin a cavall de la reforma, obligatòriament amb nous temaris, continguts i noves edicions, poden ser un indicador per a mesurar la

força d'aquest factor d'inèrcia en el mercat editorial. D'aquí la hipòtesi formulada al començament del treball, que proposa la possibilitat d'una *major presència de continguts d'història de Catalunya en els manuals de la reforma respecte dels anteriors. Presència que pot variar en el contingut i en la forma, segons que es tracti d'editorials d'abast català o no, i segons la posició en el mercat, mesurada per la grandària de l'empresa i els anys d'implantació.*

Variable a explicar i objecte de la recerca: el contingut i la forma de la història nacional

Com apuntàvem en el marc teòric, la història no es desnacionalitza només per la imposició de l'oblit, sinó per la transformació del marc en què s'explica. És aquest plantejament el que ens porta a considerar dues dimensions bàsiques per a l'operacionalització d'aquesta variable.

- La primera dimensió és la que fa referència al *contingut*, a tot allò que s'explica, que es transmet de la història de Catalunya. En aquest sentit contemplem d'una banda les *presències*: quins són els períodes en els quals es para atenció, quins els fets significatius —les dates assenyalades— que s'hi destaquen, quins els actors socials i les personalitats a les quals es fa referència. I d'altra banda contemplem les *absències*. Tant important és allò que es diu com allò que no es diu. Prenent com a referència els fets significatius que han marcat els processos històrics del país, l'anàlisi s'ha centrat en detectar tots aquells esdeveniments,

fets, actors i/o personalitats que no figuren en els diversos temes. En concret, els ítems del buidatge han estat els següents:

- ◇ Dates assenyalades: presències i absències, com un indicador d'aquells esdeveniments que es consideren especialment rellevants.
  - ◇ Personalitats: presències i absències, quines i tractament que se'ls dona.
  - ◇ Referents territorials: poblacions i comarques.
  - ◇ Referències nacionals explícites: Espanya, Estat espanyol, Catalunya, Països Catalans...
-
- La segona dimensió és la de la *forma*. Entenem per forma no solament l'espai dedicat a Catalunya en els manuals, la iconografia, el lloc i dimensió ocupada per les imatges, sinó també, i sobretot, per tots aquells *implícits* que configuren un marc de referència nacional, el marc de sentit a l'interior del qual s'explica la història.

Els indicadors que s'han considerat per a mesurar la presència, en el sentit de predomini o exclusivitat d'un o altre marc de referència, són els següents:

- ◇ Referències implícites: país, nosaltres, Llevant...
- ◇ Iconografia: com s'enquadra el contingut del text amb les imatges.

Tots aquests indicadors, tant els que fan referència al contingut com a la forma, analitzats a partir de la qualitat i la quantitat de vegades que apareixen, i de la forma recurrent en què s'utilitzen (en quin context, relacionat amb què) tenen la finalitat de detectar tant la referència a un o altre marc nacional com també l'enfocament que es dona a la història nacional catalana, sigui quin sigui el marc global de referència.

3.2 L'observació: població objecte d'anàlisi i tècniques de recollida d'informació

Una vegada precisat el què volem observar (les variables i els indicadors de mesura) ens cal encara respondre a dos interrogants. El primer, quines seran les unitats d'observació i quins seran els textos analitzats. El segon, quines tècniques utilitzarem.

Població objecte d'anàlisi: les unitats d'informació i els textos que s'analitzaran (les unitats d'anàlisi)

El marc teòric i les hipòtesis ens porten a considerar com a població objecte d'estudi el conjunt de manuals distribuïts i utilitzats a Catalunya, els quals, segons l'Ordre del 88, han d'incloure un temari d'història de Catalunya. La decisió de centrar l'estudi en la mena d'història que transmeten i fins a quin punt en transmeten seguint les pautes de la Generalitat ens ha ajudat a delimitar l'univers.

Per una banda, s'ha delimitat a aquells manuals que contempnen la història moderna i contemporània. Per altra banda, s'ha pres la decisió de fer-ho només al cicle d'ensenyament secundari. En concret, això vol dir considerar el conjunt de manuals que s'imparteixen a 3r de BUP (pla anitc) i els manuals equivalents de l'ESO. El conjunt de manuals estudiats són els ofertats al mercat en el període objecte d'estudi, els del curs 1995-1996 (vegeu a l'annex la relació de manuals i d'editorials que componen aquesta població).

Les peculiaritats de la nostra història ens ha fet decidir per la tria d'uns períodes històrics: els que van des dels Reis Catòlics fins a la transició democràtica. En cadascun dels manuals hi hem observat tant l'estructura temàtica —la periodització de la història i la rellevància que s'hi dóna a cada període— com el contingut detallat de cada tema. Per cada tema —i dins de cada període— ens hem fixat en la mena d'esdeveniments contemplats i la significació que se'ls dóna, reseguint-ne les dades, els personatges i els actors, analitzant-hi tant aquells aspectes més manifestos com aquells de més soterrat, i/o implícits. Han estat contemplats especialment els temes de la II República, la Guerra Civil, el franquisme i la transició democràtica. Temàtiques que tenen a veure amb la nostra història recent i que, en canvi, semblen no existir, si més no per a les noves generacions.

La tria dels manuals

En qualsevol estudi de ciències socials, una vegada delimitada la població objecte d'estudi, tenim tres alternatives per dur a terme aquest estudi. L'exhaustivitat: dur a terme l'observació a la totalitat de l'univers; escollir una mostra representativa estadísticament, elaborada a partir dels postulats matemàtics; o bé fer-ho a partir d'una mostra teòrica, és a dir, a partir d'una selecció segons uns criteris teòrics que són els que donen significació a la tria de les unitats objecte de l'anàlisi. La nostra opció és la tercera. Tot i que hem combinat l'exhaustivitat —una primera revisió de la quasi totalitat dels manuals ofertats en el mercat— amb la posterior selecció d'uns manuals en base a uns criteris teòrics que són els que han estat objecte d'una anàlisi en profunditat.

La primera revisió ha estat objecte d'una anàlisi temàtica amb l'objectiu d'elaborar una primera tipologia dels manuals en base a l'abència i/o presència de la història de Catalunya i segons l'adequació d'aquesta als mínims de l'Ordre del 88 de la Generalitat. L'anàlisi en profunditat s'ha fet, però, en uns pocs manuals seleccionats a partir dels criteris teòrics argumentats en les hipòtesis. El primer element que ha intervingut en la tria és la possibilitat de poder comparar manuals de BUP i manuals de la reforma (ESO). El segon, la posició en el mercat, mesurada pel volum de vendes a Catalunya, i per l'antiguitat de presència en el mercat.

Pel que fa als manuals de BUP, la concentració del mercat editorial a Catalunya no ens ha deixat gaire opcions per triar. Hi ha dues editorials que es reparteixen el 60% del mercat al Principat: Vicens Vives i Barcanova. Un altre 20% correspon a editorials confesionals, un 10% del mercat està ocupat per altres editorials, i el 10% restant correspon a la producció de textos propis per part d'algunes escoles.

En canvi, la situació dels manuals de la reforma (ESO) és força diferent. Per una banda, hi ha molta més oferta, hi ha noves editorials que han sorgit amb nous continguts i procediments. Per altra banda, la demanda encara no està gens consolidada. Les noves modalitats de l'ESO, via crèdits comuns i variables, fa que l'oferta sigui més diversificada, i amb més possibilitats de trencar amb l'homogeneïtat característica dels manuals de BUP.

Vista l'oferta dominant en aquest moment, s'ha optat per una mostra que tingui en compte la dinàmica de les vendes, d'una banda, i els canvis que ha comportat la reforma. Així doncs, en la mostra hem inclòs les dues grans editorials que ocupen bona part del mercat a Catalunya, Vicens Vives i Barcanova, amb textos tant anteriors a la reforma com posteriors. Al costat d'aquestes, hem escollit una editorial que sorgeix justament amb la reforma, Castellnou, i que té una certa projecció en el mercat català. D'altra banda, a l'annex es presenta una panoràmica del tipus de manuals sobre història que es venen a Catalunya, amb les característiques principals.

Tècniques d'anàlisi del contingut dels manuals de la mostra

En l'anàlisi del contingut dels manuals de la mostra hem utilitzat dues tècniques d'anàlisi:

a) una anàlisi del tractament de la història de Catalunya, és a dir, una interpretació del contingut dels manuals seguint criteris d'ensenyament de la història de Catalunya i tenint en compte el que marca l'ordre del 88. En aquest cas, s'ha escollit un capítol de cadascun dels manuals per analitzar-ne el desenvolupament des d'una perspectiva historiogràfica i educativa.

b) una anàlisi quantitativa a partir d'uns pocs ítems, que serveixin d'indicadors per avaluar la presència de referències a la història de Catalunya o a la realitat catalana en els manuals.

Al costat d'una anàlisi sobre el contingut dels manuals, hem volgut provar de treure'n alguns indicadors que ens permetessin observar la presència de la història de Catalunya. D'aquesta manera provem de sintetitzar la informació sobre la tendència de cadascuna de les editorials de la mostra a donar espai a la història de Catalunya. Per aconseguir-ho, hem creat una plantilla de buidatge dels manuals que s'ha aplicat a tots els manuals des dels Reis Catòlics fins a l'actualitat. En els manuals de la Reforma, la plantilla s'ha aplicat a tots els capítols, ja que es tracta en tots els casos, de llibres de text referits a la història contemporània.

A partir d'aquí, hem fet un càlcul de la presència de determinats mots, personalitats i dates significatives. Aquest càlcul no té en cap cas la intenció estricta de *mesurar* la catalanitat de cadascun dels manuals de la mostra, sinó que ha de servir per indicar la presència del referent català o espanyol. De fet, aquesta tria només té un sentit comparatiu; l'únic que, en aquest context, permet interpretar les dades sobre les referències en el text. Així, sobre el total de referències recollides en cada manual, es calcula el percentatge de referències catalanes, espanyoles, ambigües..., que es posen en comú amb els altres manuals en forma de gràfica, la qual cosa permet aquesta observació comparada.

Malgrat la senzillesa de la tècnica utilitzada, cal fer algunes observacions sobre la seva utilitat. No ens hi estendrem, perquè el plantejament està prou desenvolupat en el capítol sobre la metodologia. En tot cas, hem d'aclarir que aquest no és un instrument que hagi de servir per avaluar la presència de la història com a tal, ni la mena d'història que s'explica —això és el que pretén l'anàlisi de contingut de l'apartat anterior—; sinó que constitueix, sobretot, una eina que ens permet indicar quin és el referent implícit de la història que s'ensenya.

Pensem que, entre d'altres, l'anàlisi de l'ús de determinats mots pot ser un indicador vàlid per això, tenint en compte les connotacions ideològiques que té en el nostre país utilitzar un mot o un altre per referir-se al marc nacional, o simplement a l'àmbit de pertinença —en aquest cas, la ubicació dels fets històrics. En aquest sentit, l'ús

d'un determinat llenguatge és el que permet que els alumnes de Catalunya "naturalitzin" un determinat àmbit de pertinença i s'hi identifiquin.

Dit això, pensem que podem sintetitzar l'anàlisi en unes poques referències. Sens dubte podríem afegir-hi altres categories d'anàlisi, però a efectes comparatius cal concentrar d'alguna manera el buidatge en algunes categories. D'altra banda, no hem d'oblidar que en un llibre de text s'utilitzen altres llenguatges; i cada vegada més la iconografia està guanyant terreny al text. Això passa sobretot en els textos de la reforma educativa, en els quals es nota la importància que han adquirit en els darrers anys els mitjans àudio-visuals de comunicació. Per tant, al costat de l'anàlisi i el buidatge sobre el text, també hi ha una anàlisi i un buidatge sobre les imatges que apareixen en els manuals.

Esquema d'anàlisi

Referències explícites (contingut)

- ◇ Dates assenyalades: presències i absències, com un indicador d'aquells esdeveniments que es consideren especialment rellevants.
- ◇ Personalitats: presències i absències, quines i tractament que se'ls dona.
- ◇ Referents territorials: poblacions.
- ◇ Referències nacionals: Espanya, Estat espanyol, Catalunya, Països Catalans...

Referències implícites (forma)

- ◇ Referències implícites: país, nosaltres, Llevant...
- ◇ Iconografia: com s'enquadra el contingut del text amb les imatges.

4. Anàlisi dels manuals

4.1 Anàlisi del tractament de la història de Catalunya

Com dèiem en l'apartat de metodologia, dels manuals escollits, n'hem fet dues propostes d'anàlisi. En aquest apartat en parlarem, doncs, des del punt de vista del contingut, i tenint molt en compte com afecta aquest contingut pròpiament a l'ensenyament (i la didàctica) de la història. Hem cregut que una valoració de l'ordre de 25 de juliol de 1988 per la qual s'incorporen objectius i continguts de geografia, d'història i trets socio-culturals de Catalunya a l'EGB, al BUP i a l'FP, ens ajudaria a precisar d'acord amb la normativa les presències imprescindibles i alhora el sentit i la voluntat general que es desprèn de la lectura de la normativa quan diu: annex 1. L'objectiu central és desvetllar en els nois el sentit de pertinença a la societat catalana, la necessitat de contribuir al seu procés democràtic i la voluntat de participar activament en el seu ampli teixit social.

A partir del que hem exposat en el capítol anterior, veiem que hi ha una certa relació entre el mercat al qual van adreçats els textos, i la seva orientació nacional. En el cas d'Ibèria, per exemple, als manuals adreçats al mercat català se'ls fa un afegit d'història de Catalunya en cada capítol, menys en els capítols d'història de l'art, on l'editorial no ha considerat que fos necessari fer-ho. En canvi, en el cas d'Anaya i Barcanova, en aquest sentit, funcionen com dues editorials separades. Els manuals que van a parar al mercat espanyol són i tenen criteris Anaya

(espanyols), i els que van a parar al mercat català segueixen la tradició Barcanova d'introduir continguts d'història de Catalunya. És a dir, a Catalunya el llibre de text es catalanitza, tant en la iconografia com en alguns elements de la temàtica.

A continuació passem a analitzar un capítol per a cada editorial.

a) Vicens Vives: *Ibèria*

El llibre d'estudi és *l'Ibèria*, en una edició de l'any 1989, és a dir un any després d'haver sortit l'ordre del 25 de juliol del 1988, per la qual s'incorporen objectius i continguts de geografia i història de Catalunya a l'ensenyament secundari.

A les pàgines 6 i 7 del llibre dels autors/es, en la presentació que fan del text, empen el terme Espanya, en el sentit de l'Estat-nació (pàg. 7 punt a), tot i que en el punt C s'utilitzen els conceptes "realitat espanyola", però dues ratlles més avall "l'estructura de l'Estat" veiem que s'estableix una contradicció —que d'altra banda apareix també al tema 24, objecte d'estudi— entre una visió d'Estat i una altra de "nació espanyola". En el punt D de la mateixa pàgina s'introdueixen els conceptes de: "autonomia, regió o zona concreta".

Hem volgut remarcar aquest punt sobre el contingut de la presentació perquè suposem que aquesta és una declaració d'intencions, que es repeteixen al tema 24 i a tot el llarg del text. El tractament sembla optar per una solució eclèctica i no

compromesa, alternant els conceptes de *país*, *Espanya*, *regió*, *nació*, *autonomia*, i mantenint una posició de confusió de conceptes.

Tema 24: De la crisi de la Restauració a la guerra civil: 1917-39.

En la introducció al tema apareix per dues vegades el concepte Espanya, en el sentit d'Estat-nació. Al llarg del text el terme "política espanyola", serà la política feta des dels centres de decisió de l'Estat, i amb una visió de subsidiaritat provincial als esdeveniments no centrats a Madrid. Vegi's així a la pàgina 353 el tractament marginal que es fa amb el fenomen de l'enfrontament patronal —moviment obrer— en el període 1917-23 a la Catalunya Principat.

A les pàgines 355-356 el tractament de partits *autonomistes* donat a ERC i el PNB, quan és ben evident que són partits nacionalistes, malgrat que l'Estat central hagi concedit administrativament el caràcter d'autonomies a Catalunya i a Euskadi. A la pàgina 255 la consideració de "El problema autonomista", com a obstacle per a la bona marxa de l'Estat. És un problema per a l'Estat espanyol l'existència de nacions sense estat.

A les pàgines 358-359, ens trobem dues vegades amb la utilització del concepte de "país", com a sinònim d'Estat espanyol i el "problema regional" com el problema de les nacions històriques de l'Estat que entorpeixen la seva bona marxa. Tot i que en el tractament de *El problema regional*, es parli de la diversitat nacional dins

d'Espanya, és a dir l'existència de *nacions* dins d'Espanya, quinze i setze ratlles més avall es retorna al concepte administratiu de "l'autonomia de les regions" i "d'un estatut regional", per continuar parlant que: a "Catalunya, al País Basc i a Navarra, tenia molta força el moviment autonomista d'aquestes regions".

El tema, a parer nostre, està tractat des d'un òptica espanyola amb breus concessions a una visió història provincialista, és a dir, amb aquell tractament de la història de Catalunya, com un subconjunt de la història d'Espanya.

Atès que el text va adreçat a adolescents catalans, a criteri nostre s'haurien d'haver tractat alguns temes específics i propis de la història nacional, dels quals no es fa esment. De F. Layret i S. Seguí, com a capdavanters polítics no se'n parla; tampoc dels fets de Prats de Molló del 1926; tampoc de l'Estatut de Núria de l'any 1931; es fa esment del Front Popular, però no pas del Front d'Esquerres específic de Catalunya.

Pel que fa referència al període 1936-39, trobem a faltar que no es tracti el CMA (Comitè de Milícies Antifeixistes) i les Patrulles de Control com a forma de poder popular específic de Catalunya. El fenomen de les Col·lectivitzacions d'una importància política cabdal, és tot just esmentat de passada o l'esforç en la transformació de la indústria catalana, en indústria de guerra, per tal de poder abastir els fronts de combat.

En el meritori esforç fet en el camp de l'ensenyament representat pel CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada) no n'hi ha cap pista en el tractament que es fa de la guerra del 1936-39, malgrat la seva especificitat catalana i la importància que té en la comprensió dels canvis revolucionaris que s'esdevingueren en aquest període, ric en experiències socials innovadores. Tampoc no hi trobem cap notícia sobre els fets de maig del 1937, l'anàlisi o la consideració dels quals, és cabdal per entendre una de les contradiccions fonamentals que es produïren dins del camp republicà a Catalunya. El govern de la generalitat de Catalunya s'esmenta de passada, sense fer cap atenció a l'alt grau de sobirania nacional que ateny en el període 1936-37, ni a la seva política militar, Mallorca, Milícies Pirenenques. (?)

Sobre la iconografia

Es manté en una línia de "neutralitat", és a dir, introdueix algun element propi de fets esdevinguts a Catalunya, però subordinat a una visió més àmplia, és a dir, a una concepció estatocentrista de la història amb un tractament provincial de la història de Catalunya. Així podem observar un fragment del conegut "Guernika" de P. Picasso que representà al govern de la República Espanyola a l'Exposició feta a París l'any 1937.

b) Barcanova:

En el seu projecte editorial adreçat al professorat, l'editorial Barcanova, ha editat un total de vuit crèdits, que corresponen a quatre en el primer cicle, a dos crèdits comuns per curs, en aquest cas dos de geografia i dos d'història que serien el del segon curs. Del segon cicle, els dos primers són d'història i els altres són d'història/geografia i de geografia.

Hem de destacar que cadascun dels crèdits de l'editorial Barcanova, va acompanyat d'un quadern de treball per a l'alumne amb un exercicis ben pensats, sovint de comparació de documents, amb una presentació acurada.

El projecte editorial de Barcanova segueix el model fixat per la Direcció General d'Ordenació Educativa. Destaquem que, ultra els valors propis de la filosofia de la història de la Reforma —dels quals ja n'hem parlat en pàgines anteriors—, és té una cura especial a palesar aquells aspectes geogràfics i sobretot històrics, que ajuden a comprendre, dins d'un marc genreal —espanyol i europeu— l'especificitat de la identitat nacional catalana.

Crèdit comú 7. Segon cicle.

Constituït per cinc unitats didàctiques, la seva temàtica abasta la història contemporània des de l'acabament de la Segona Guerra Mundial fins a l'actualitat

(1982). En la primera unitat es tracta la situació del món a l'any 1945, la guerra freda, la descolonització, el naixement del Tercer Món. Les tres unitats didàctiques següents, abasten el període des de la Segona República fins a l'Estat democràtic i autonòmic. La darrera unitat didàctica tracta de la diversitat humana, del fet de viure en un món divers, amb varietat de cultures, ètnies i religions.

Creiem que és molt encertat des d'una òptica pedagògica —que d'altra banda contribueix a facilitar la tasca del professorat— el fet que a l'inici de cadascuna de les unitats hi hagi una petita llista de paraules clau, que fixen els set o vuit conceptes bàsics que seran l'objecte d'estudi. L'exercici de síntesi de final de cadascuna de les unitats, acaba de reblar el clau pel que fa referència a la clarificació de conceptes i l'esquema final ajuda a interrelacionar conceptes i esdeveniments.

Tot i la brevetat de l'espai 33 pàgines per tractar un període de 44 anys (1931-75) els fets fonamentals hi són ben explicats i no és difícil per a l'alumne de poder seguir el fil conductor que orienta cadascuna de les unitats. Creiem que les activitats són encertades, per dues raons: a) són activitats pensades i resultat de l'experiència de l'aula, i b) alhora que obliguen a una reflexió, a una recapitulació a l'alumne, també permeten la intervenció del professor, corregint o ampliant o explicant allò que no havia quedat prou clar.

Potser la diversitat d'autors —quatre— fa que en el tractament dels temes s'utilitzi gairebé sempre el terme Espanya, en el sentit d'Estat-nació, però que el discurs del text sigui enfocat des d'una visió clarament nacional. El text segueix la recomanació de la legislació de l'Ordre de Juliol del 1988, en el sentit "d'emprar l'anàlisi i el coneixement de la història i la societat catalanes".

El període històric de la Segona República, Guerra Civil i franquisme que representa una tercera part de les cent pàgines del crèdit, està tractada d'una manera que s'ha aconseguit de destacar-ne els aspectes més importants. Així es facilita a l'alumne la tasca de comprensió dels fets històrics i de les raons que els produïren. També hi ajuden les gràfiques i la tria de documents que acompanyen el text. L'eix històric està centrat en els esdeveniments de la Catalunya Principat, però amb els suficients elements de contacte amb els fets polítics que s'esdevenien a la resta de l'Estat.

Crèdit variable. Segon cicle. Catalunya contemporània.

Potser la bona sintonia personal o ideològica entre ambdós autors, Cristòfol Trepal i Agustí Alcoberro, pugui explicar la coherència ideològica i metodològica d'aquest text, que al llarg de les seves 95 pàgines trobem suggerent, clar i compacte. Amb el darrer adjectiu, volíem manifestar la idea que tots els fets històrics importants des de la proclama de la República Catalana, fins l'any 1983, hi són tractats, tot i que només sigui anomenant-los, en una mena de breu recordatori.

Trobem ben encertat des d'una òptica de clarificació de conceptes el "Pòrtic", resum de cadascun dels grans blocs històrics que es tractaran a les unitats didàctiques, i que apareix tot just abans de les primeres unitats.

Que a l'inici de la unitat didàctica número 1, s'hi facin més consideracions sobre com recuperar el passat, mitjançant distints elements gràfics, materials, fonts orals, el cinema, la ràdio, pensem que és un bon recurs per a fer un estudi per part dels alumnes sobre fonts primàries i fonts secundàries, en la reconstrucció de la Segona República. Hi pot ajudar l'estudi polític i sociològic que de manera breu però amb un màxim d'informació que es fa en el text.

En analitzar les causes de l'esclat de la Guerra Civil s'esmenta la identitat nacional de Catalunya i d'Euskadi, nosaltres creiem que també la de Galícia, malgrat no tenir una formulació política tan clara i d'haver estat vençuda immediatament per l'exèrcit. En les fases militars de la guerra, nosaltres no gosàriem dir que "la iniciativa militar va ser sempre dels insurrectes"; en el cas de la conquesta de Terol (1937) i del pas de l'Ebre (1938) la iniciativa fou de l'Exèrcit Popular. Atès l'espai que s'hi dedica sis pàgines, el tema de "la revolució social" pensem que està tractat en els seus punts fonamentals, així com l'explicació de les dues concepcions sobre la revolució i la marxa de la guerra, que generaren els fets de maig del 1937.

Pensem que el tema del franquisme en la immediata postguerra està especialment ben tractat des de l'òptica de la claredat expositiva. Així, el règim d'ocupació, amb la repressió i els seus mecanismes de cobertura legal, els processos de depuració política i les dades econòmiques concretes, quadres i gràfiques, que permeten d'entendre quina va ésser la situació econòmico-política real en una llarga postguerra que podem situar com ho fan alguns historiadors, fins el 1975.

A la pàgina 56, trobem un full volant datat l'any 1947 d'afirmació nacional i record històric de l'onze de setembre. Ens sembla un bon model a seguir en la recuperació d'una iconografia pròpies i d'acostar el text històric a la història viva del carrer, de la seva gent i de les seves lluites i esperances. A l'apartat: "La resistència a l'interior i a l'exterior", malgrat la manca d'espai, pensem que no s'ha valorat prou el paper del moviment llibertari, en el període (1944-51).

A la unitat didàctica número 4, hem de destacar la precisió de conceptes i la claredat d'exposició de les primeres set pàgines on s'analitzen els canvis econòmics del període (1959-73), el Pla d'Estabilització (1959-62) el "miracle" (1963-73) i les causes que els produïren. A la pàgina 71, quan es tracta "La lenta represa de la consciència nacional de Catalunya", en els subapartats de: "Els fets del Palau", "L'oposició política i obrera", "L'oposició popular" i "L'Assemblea de Catalunya", "Epíleg: una data per a la història", en quatre fulls i mig es repassen els fets més importants atès l'espai del que es disposa. Així i tot, volem fer esment que en l'apartat de la represa cultural a la pàgina 74 no s'esmenta a l'Enciclopèdia

Catalana, que pensem que té un valor cabdal pel que representa culturalment, com políticament, en la línia del “fer país”, del pujolisme d’aleshores i com a voluntat d’una cosmovisió des d’una òptica nacional.

En la cinquena i darrera unitat didàctica, volem destacar un tractament original i suggeridor de la “transició democràtica”, i sobretot el fet que deixa oberts a l’anàlisi i a la discussió els fets polítics i econòmics que s’estan estudiant, que arriben fins l’any 1993. De l’última part la crítica realista i engrescadora, pel que pot representar de polèmica sobre la situació econòmica, ens sembla un exemple de com relligar el treball de l’aula amb la realitat i els interessos i preocupacions del carrer. Que la majoria de les grans empreses situades sobre territori català siguin de capital estranger, amb el que això implica sobre la destinació dels beneficis i la dependència pel que fa a la presa de decisions i a la planificació de polítiques econòmiques i industrials.

En el darrer punt de la unitat, anomenat “Un futur obert”, pensem que és molt interessant, pel debat a classe, plantejar les dues possibilitats de la Catalunya del 2010. Les hipòtesis estan extretes de l’estudi publicat l’any 1993 “Catalunya a l’horitzó del 2010” i són: a) actuar com a un motor econòmic d’Europa b) amb una economia decadent, submergida i dependent dels països més industrialitzats, d’acord amb el repartiment mundial d’àrees geoeconòmiques i polítiques. D’acord amb aquesta segona hipòtesi, el territori estaria mal comunicat i congestionat, el sistema de protecció social faria fallida i l’individualisme seria el valor dominant.

4.2. Dades estadístiques comparatives

1. Dates assenyalades

Les dates que hem considerat referides a la història de Catalunya són aquelles que tenen a veure directament amb esdeveniments *específics* de la realitat catalana. Per bé que això *redueix* les dates que considerem si tenim en compte que algunes vegades es descarten dates referides a les eleccions generals de tot l'estat, per exemple, considerem que no traïm la idea de prendre com indicador aquelles dates que són significatives, és a dir, que tenen un sentit especial, que són motiu de commemoració o de recordatori en l'actualitat.

En el cas d'Ibèria, les úniques dates que tenen aquestes característiques són la que fa referència a l'inici i a l'acabament de la Setmana Tràgica, i la del 14 d'abril de 1931, en què es diu "es va proclamar la República, sense cap més referència.

En el cas de Sefarat, el recurs de les dates per fixar els esdeveniments històrics és molt més clar. Respecte a la història de Catalunya, es destaquen dates com el Corpus de Sang, l'onze de setembre, la presentació de l'Estatut de Núria a les Corts (18 d'agost de 1931), l'aprovació de l'Estatut (9 de setembre de 1931), el 6 d'octubre, els fets de maig, o l'ocupació de Barcelona per les tropes franquistes (26 de gener de 1939).

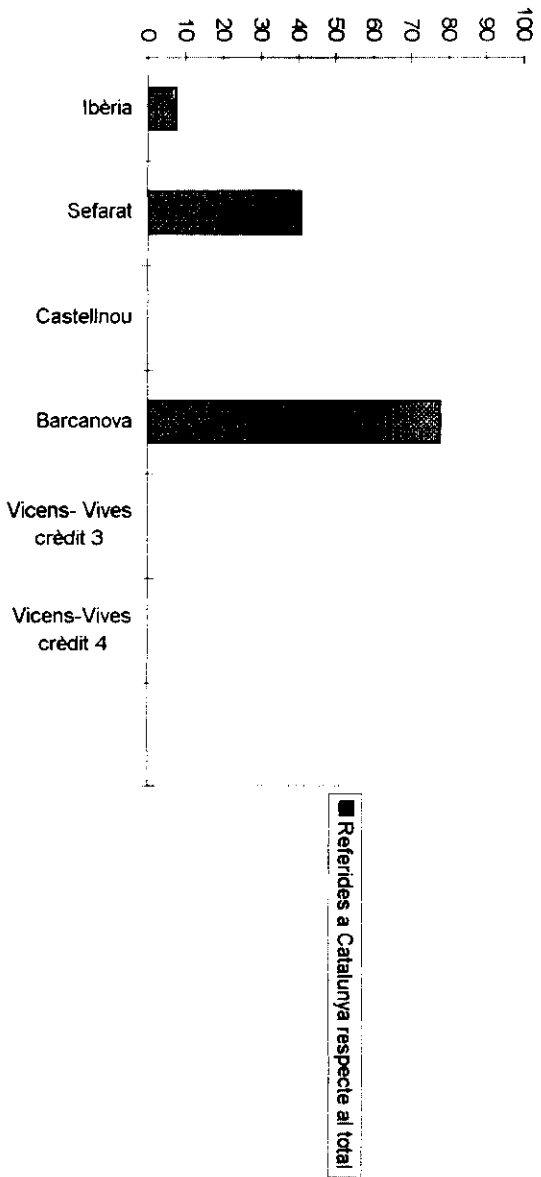
El llibre que fa més referència a dates significatives és el de *Catalunya contemporània* de Barcanova, editat per a l'ESO. El percentatge és molt superior als altres, i de fet representa la meitat de totes les dates que apareixen en el text (51,22%). Tant els llibres de Castellnou com el crèdit 3 de Vicens Vives, també de reforma, no daten els esdeveniments històrics.

En el primer cas, es pot entendre això en el context d'una línia editorial que busca més explicar una història social, en què els protagonistes són els col·lectius i els moviments socials, o els canvis industrials, que no pas els grans esdeveniments gestuals i figuratius. En el llibre de Vicens Vives també es fa un tractament de la història i la geografia a grans trets, sense parlar de fets concrets i puntuals. Però, a més, cal tenir en compte que no s'hi contextualitza gairebé la història que s'hi explica, a diferència del llibre de Castellnou. D'altra banda, en el 4 crèdit de Vicens Vives sí que es citen algunes dates significatives, però cap d'elles té relació amb la realitat catalana.

Taula 1: Dades assenyalades

Dades	Ibèria	Sefarat	Castellnou	Barcanova	Vicens- Vives crèdit 3	Vicens- Vives crèdit 4	Total
Catalanes	2 3,70%	11 16,42%	0 0%	21 51,22%	0 0%	0 0%	33 22%
Total	27 100%	67 100%	1 100%	41 100%	1 100%	13 100%	150 100%

Gràfica 1: Dades assenyalades referides a Catalunya

2. Personalitats destacades

Hem comptabilitzat el nombre de personatges que surten citats a les pàgines dels manuals analitzats. Ens ha semblat que era interessant veure en quins casos es feia referència reiterada a uns determinats personatges històrics i quins. Per això, hem fet constar aquelles personalitats que són més esmentades en el text, a partir de 3 vegades.

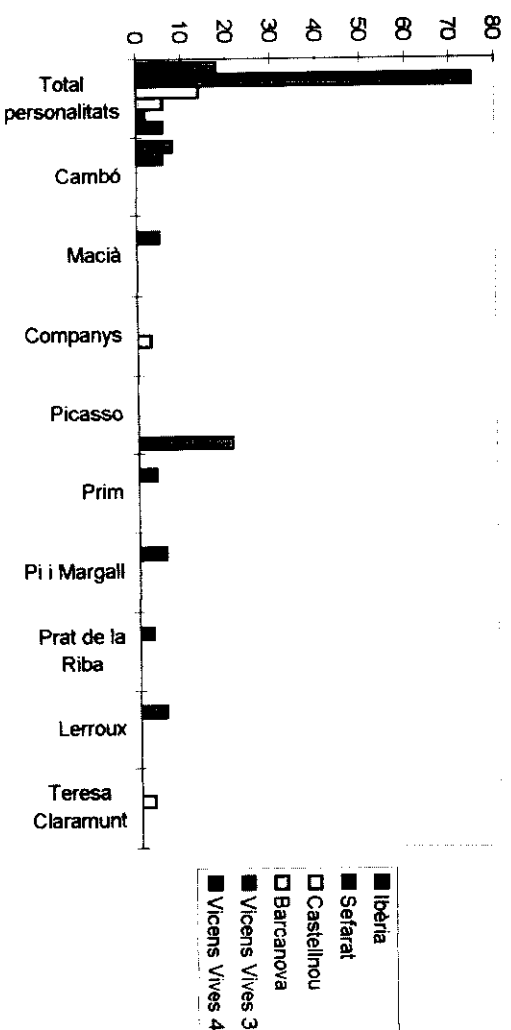
Tal com podem veure a la taula següent, el manual que fa referència de forma més àmplia a personatges catalans és el de Barcanova anterior a la reforma. Molts dels personatges que hi figuren són, de fet, gent de cultura (Rusiñol, Sert, Papasseit...), però també del món de la política (Cambó, Prat de la Riba, Almirall, Marcel·lí Domingo...). En segon lloc hi ha el manual *Ibèria*, que tot i que es tracta d'un llibre de la mateixa amplitud cronològica que el de Barcanova, fa esment de molts menys personalitats catalanes (Pau Claris, Cambó, Prat de la Riba, Mañé i Flaquer, Fortuny, etc.). En els altres manuals, la referència a personatges històrics de Catalunya s'utilitza molt menys. És destacable el cas del llibre de Castellnou, sobre la revolució industrial, que posa en mans de l'alumnat personalitats sovint desconegudes i que pertanyen a la història del moviment obrer, o a la revolució industrial catalana. D'altra banda, els manuals de la reforma de Vicens Vives se centren sobretot en la història universal, i per tant, no fa gairebé referència a la història de Catalunya.

Taula 2: Personalitats destacades

	Total personalitats	Cambó	Macià	Companys	Picasso	Prim	Pi i Margall	Prat de la Riba	Lerroux	Teresa Claramunt
Ibèria	18	8								
Sefarat	75	6	5			4	6	3	6	3
Castellnou	14									
Barcanova	6				3					
Vicens Vives 3	2									
Vicens Vives 4	6				21					

Gràfica 2: Personalitats destacades

3. Referents territorials

Les referències territorials, geogràfiques, ens permeten tenir una idea del territori mental que s'està dibuixant en explicar la història. En el cas del territori català, podem entendre que segons quin tipus de referències s'utilitzin en el text, s'està perfilant una imatge del país, i alhora s'estan constituint referents.

Podem veure que en el primer manual de Vicens Vives, *Ibèria*, dominen clarament les referències a la ciutat de Barcelona. La referència a d'altres ciutats és escassa, i de comarques gairebé no n'apareixen. Això ens indica una imatge molt centrada en la capital, on es donen sens dubte els grans esdeveniments polítics, socials i culturals. Però alhora ens indica un tipus d'història que se situa molt en el gran esdeveniment, fins i tot quan parla de la història social. Però indica sobretot una concepció del territori que manlleua la identitat del país. La referència a Barcelona, en aquest sentit, és una més de les ciutats que configuren el gran mapa espanyol.

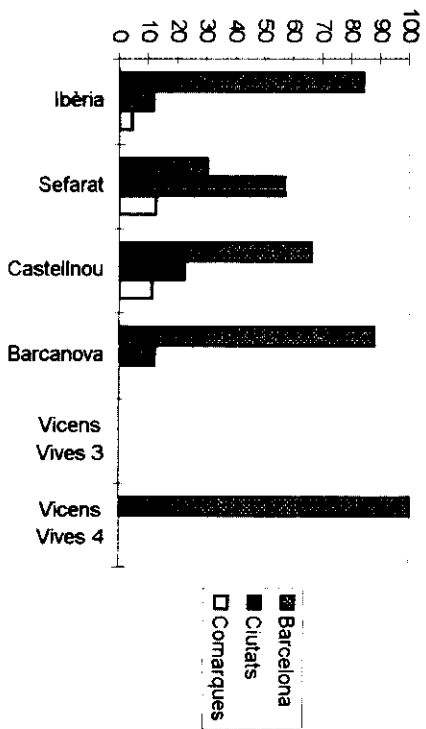
En el cas de Sefarat, en canvi, la concepció que es pot interpretar que hi ha darrera les referències que s'utilitzen és molt més catalana. Efectivament, si tenim en compte que més de la meitat dels llocs referits de Catalunya són altres ciutats que no Barcelona, podem entendre que es tracta d'una història molt més centrada en un territori definit per Catalunya amb una identitat pròpia. A més, tenim que en un 12,66% es tracta de referències a comarques. Tot i així la importància de Barcelona és clara en l'explicació de la història a Catalunya.

Com també ho és en el manual de Castellnou (66,33%). En aquest cas també, però, hi ha referències a altres ciutats (22,45%) i a diferents comarques de Catalunya (11,22%). Això ens dóna també una imatge del territori molt més extensa que en el cas d'*Ibèria*. Els últims dos manuals de la taula, els dos de reforma de Vicens Vives, **se** centren en la història universal, per tant, difícilment farien referència al territori català. Només en un dels manuals es troben 4 esments de Barcelona.

Taula 3: Referents territorials

Referències	Ibèria	Sefarat	Castellnou	Barcanova	Vicens- Vives crèdit 3	Vicens-Vives crèdit 4	Total
Barcelona	58 84,06%	48 30,38%	65 66,33%	29 87,88%	0 0%	4 100%	200 55,87%
Ciutats catalanes	8 11,59%	90 56,96%	22 22,45%	4 12,12%	0 0%	0 0%	124 34,64%
Comarques	3 4,35%	20 12,66%	11 11,22%	0 0%	0 0%	0 0%	34 9,50%
Total	69 100%	158 100%	98 100%	33 100%	0 0%	4 100%	358 100%

Gràfica 3: Referències territorials

4. Referències nacionals

En aquesta ocasió, hem recollit les referències explícites i implícites al que podem anomenar el marc nacional del discurs que es transmet en el text. Així doncs, considerem com a referències nacionals explícites aquelles que utilitzen el terme "Espanya", o "Catalunya" o "Països Catalans". Mentre que considerem referències nacionals implícites aquelles que utilitzen termes ambigus, com ara "país", "regió", "la nostra societat", deixant implícit el marc nacional al qual es refereixen.

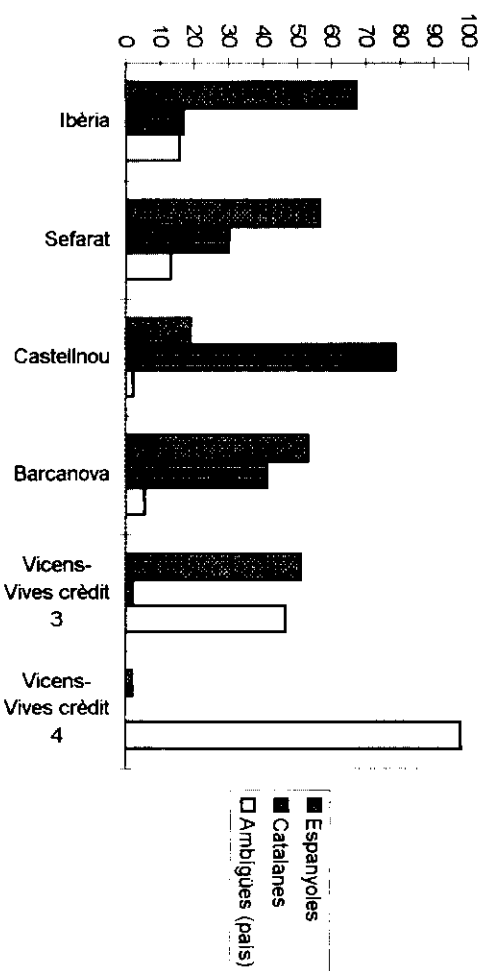
Podem observar que és al manual *Ibèria* on s'utilitzen més explícitament referències a un marc nacional espanyol, i de forma minoritària en el conjunt del text, però també de forma clara, utilitza el referent català. La desproporció entre els dos marcs nacionals que trobem a *Ibèria* (67,23% enfront de 16,95%), queda una atenuada en el manual de Barcanova, Sefarat (56,58% enfront de 30,25%).

En el manual de Castellnou s'inverteix la relació, ja que es tracta d'un llibre centrat en la història de Catalunya (78,71% referències catalanes i 19,06% referències espanyoles). En el cas del manual de ESO de Barcanova la proporció tendeix a equiparar-se entre el referent espanyol i català, però continua essent a favor d'aquell. D'altra banda, es produeix un canvi en els manuals de ESO de Vicens Vives a favor de l'ús de termes ambigus. Així en el crèdit 3, es veu que es combinen les referències a Espanya amb l'ús de termes ambigus, gairebé a parts iguals. I en el crèdit 4, gairebé tots els termes que s'utilitzen són d'aquest estil. En canvi, les referències explícites a la realitat catalana desapareixen totalment. És potser de forma clara, ~~una~~ de les expressions de la substitució del referent local, en favor d'~~una~~ visió "global" de la història.

Taula 4: Referències nacionals

Referències	Ibèria	Sefarat	Castellnou	Barcanova	Vicens- Vives crèdit 3	Vicens- Vives crèdit 4	Total
Espanyoles	714 67,23%	507 56,58%	77 19,06%	58 53,21%	48 51,06%	8 2,01%	1412 100%
Catalanes	180 16,95%	271 30,25%	318 78,71%	45 41,28%	2 2,13%	0 0,00%	816 100%
Ambigües (país)	168 15,82%	118 13,17%	9 2,23%	6 5,50%	44 46,81%	390 97,99%	735 100%

Gràfica 4: Referències nacionals

5. Iconografia

Al marge del text, la iconografia juga una paper propi i particular en els manuals. Efectivament, no necessàriament reflecteixen exactament el discurs del text. És a dir, a través de la iconografia es pot posar l'accent en un aspecte o un sentit de la història. De vegades fins i tot es fa expressament, com ens han comentat alguns historiadors que hem consultat. Per això, doncs, hem considerat important com indicador la iconografia utilitzada en els manuals que analitzem, i la referència que fa a la realitat catalana. En aquest sentit, incloem aquelles il·lustracions que hi fan referència en un marc més general. Per exemple, no considerem només els mapes de Catalunya, sinó tots aquells en què Catalunya hi apareix com a entitat, encara que es tracti de mapes peninsulars.

Entenem per iconografia les il·lustracions (dibuixos, fotografies, quadres...), els mapes i les gràfiques i taules —cada vegada més abundants— inserides en el text. L'editorial que utilitza més aquest recurs és Vicens Vives, que tant en les edicions anteriors a la reforma com en les posteriors, és la que utilitza més iconografia. D'aquesta, en el manual *Ibèria*, un percentatge no superior al 20% té relació amb la realitat catalana. Però és sobretot en l'ús de les gràfiques i les taules, és a dir, en la introducció de dades estadístiques com informació de reforç, que es prescindeix de la realitat catalana. Pel que fa als manuals de reforma de Vicens Vives, en la iconografia gairebé no existeix la referència a Catalunya, en consonància amb el contingut del text.

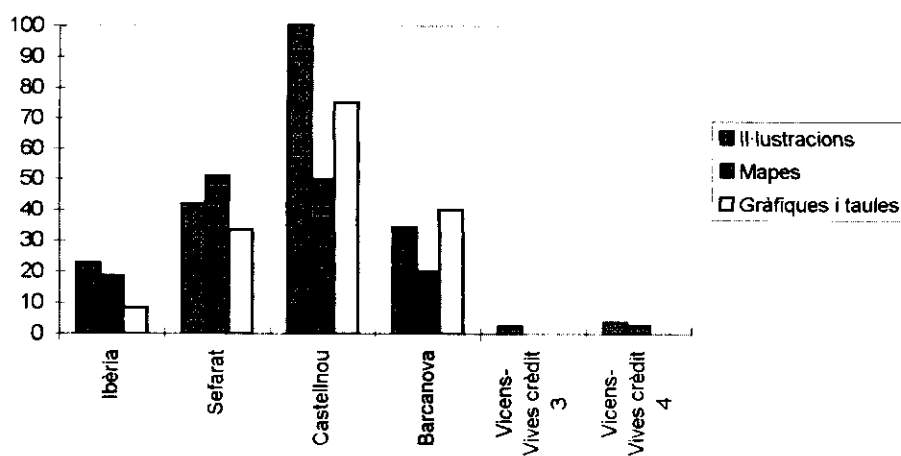
L'editorial Barcanova, en canvi, recorre molt més a l'ús d'il·lustracions i mapes que situen l'acció de la història a Catalunya. Però de la mateixa manera, en les gràfiques i taules les proporcions de referències a la realitat catalana desapareixen. És així com es pot observar que a mesura que es *quantifica* la història i s'explica a partir d'índex econòmics es perd el referent identitari d'aquesta, en contra de les identitats culturals que no tenen una posició centrals en els fluxes macroeconòmics. En el manual de reforma de Barcanova s'inverteix la tendència que havíem vist respecte a altres indicadors del text. Efectivament, si observem la iconografia utilitzada, veiem que la realitat catalana és molt menys present del que semblava en el text. Finalment, l'editorial Castellnou opta per no utilitzar gairebé il·lustracions, mapes o gràfiques. En tot cas, la majoria de les imatges que utilitza són referides a la història de Catalunya.

Taula 5: Iconografia

	Ibèria	Sefarat	Castellnou	Barcanova	Vicens-Vives crèdit 3	Vicens-Vives crèdit 4
Il·lustracions	229	191	7	44	41	208
ref. a la realitat catalana	52 22,71%	80 41,88%	7 100,00%	15 34,09%	1 2,44%	8 3,85%
Mapes	27	55	2	5	9	73
ref. a la realitat catalana	5 18,52%	28 50,91%	1 50,00%	1 20,00%	0 0,00%	2 2,74%
Gràfiques i taules	48	135	8	5	24	79
ref. a la realitat catalana	4 8,33%	45 33,33%	6 75,00%	2 40,00%	0 0,00%	0 0,00%

Gràfica 5: Iconografia referida a la realitat catalana

Resultats de l'anàlisi quantitativa

Com a resultat global d'aquesta anàlisi es pot dir que els indicadors que hem observat ens permet veure diverses tendències en l'enfocament dels llibres de text sobre història a secundària.

Pel que fa als manuals editats amb anterioritat a la reforma, hi ha dues tendències força clares, segons si el manual està fet per a un mercat català (Barcanova) o per a un mercat espanyol (Vicens Vives). En el manual adreçat al públic espanyol, que compta amb una traducció catalana, s'observa a través dels indicadors que hem utilitzat una presència minsa de la realitat catalana en la història. Les dates significatives gairebé no hi tenen cabuda (3,7%), les referències al país hi són exigües (e. 67,23% són espanyoles i el 15,82 ambígües), i la presència de la realitat catalana en la iconografia és també minoritària (22,71% en les il·lustracions, 18,52% en els mapes i el 8,33% en les gràfiques i taules). Pel que fa a les personalitats catalanes citades (18), destaca el fet que el text se centri principalment en la figura de Cambó, mentre que deixa relegades altres figures del catalanisme més progressista.

En el manual adreçat al mercat català, els indicadors donen compte d'una major presència de la realitat catalana en la història. Així, veiem que respecte al manual que hem comentat, augmenten les dates significatives (16,42%), tot i que són minoritàries dins del text. També augmenten les personalitats (75) a què fa referència el text, i sobretot les citacions es reparteixen entre representants de diferents projectes (Cambó, Pi i Margall, Lerrowx, Macià...). D'altra banda, hi ha una presència molt més clara de la realitat territorial del país, amb més del 50% de referències a ciutats que no són Barcelona. I les referències catalanes augmenten també considerablement respecte al manual de Vicens Vives: 30,25%, com també ho fan en el cas de la iconografia (41,88% il·lustracions referides a Catalunya, 50,91% mapes i 33,33% gràfiques i taules).

En els manuals editats després de la reforma educativa, aquestes dues tendències es polaritzen. És a dir, les possibilitats que obre la reforma (crèdits variables, tractament dels continguts...) fan possible un decantament més clar cap als respectius enfoc de les diferents editorials. D'altra banda, també observem que els indicadors ens mostren maneres diferents d'entendre la història. Simplificant moltíssim la nostra interpretació de les dades i de les lectures dels manuals, podríem dir que hi ha tres tipus d'història, o tres enfoc: un enfoc social, un enfoc polític i un enfoc econòmic.

El manual que representa més clarament el que anomenem un enfoc social de la història és el de Castellnou. La revolució industrial a Catalunya permet fer un recorregut pels canvis socials que es van succeint en l'època industrial. Això explica que es marquin els esdeveniments amb a partir de dates significatives de caire nacional, sinó amb altres criteris (invents, període, etc.). Així mateix, els actors socials que apareixen en la narració no són tant personalitats polítiques, com líders de moviments socials (Teresa Claramunt). En aquest cas, tot i que l'acció que es descriu se situa principalment a Barcelona (66,33%), també es dona compte de la història en altres ciutats catalanes, i també es fa força esment de les comarques (22,45%). D'altra banda, la iconografia contextualitza el text gairebé en la seva totalitat imatges de la realitat catalana.

Un altre enfoc de la història el representa el manual de Barcanova, *Història Contemporània de Catalunya*, que constitueix una perspectiva que podríem anomenar *política*. Efectivament, els esdeveniments que marquen el procés de la història en aquest manual són de caire polític. Per això s'explica que les personalitats destacades siguin sobretot Companys (3) i Macià. També explica que la major part de la història que s'explica se situï a Barcelona, i que s'utilitzin força dates assenyalades per emmarcar el transcurs dels esdeviments (51,22% referides a Catalunya).

Finalment, podríem descriure l'enfoc dels manuals de Vicens Vives com un enfoc econòmic. Això implica potser forçar una mica la interpretació, però serveix per a definir —com uns tipus ideals— les diferències entre el que sí que podem considerar tres estils ben marcats. Així doncs, aquesta editorial, en els nous manuals de l'ESO, obvia totalment la referència a una història de Catalunya. I de fet, contextualitza la història d'Espanya en una visió global, d'història universal. Això explica l'ús abundant de referències ambigües en relació al marc nacional i a la història que s'explica, o que fins i tot l'únic que hi aparegui explícitament sigui l'espanyol.

D'altra banda, en els manuals de Vicens Vives no s'explica la història a la manera en què estàvem acostumats a rebre la història, sinó a partir d'una nova línia que s'ha anat imposant en els últims temps, la dels canvis econòmics que afecten a nivell global i estructural el desenvolupament de la humanitat. Això explica, per exemple, l'ús de taules i gràfiques.

5. Conclusions

Els manuals i la transmissió de la història

La identitat nacional, dèiem a l'inici d'aquest treball, està molt lligada a l'ensenyament de la història. Els resultats de la nostra recerca ens fan avinent la poca presència de la història nacional catalana en els manuals analitzats. Més aviat cal parlar d'una història nacional espanyola, dins la qual s'hi incorpora la història de Catalunya com una derivació, una mena de subsistema del referent central que és la nació espanyola.

En els manuals objecte d'estudi, l'anàlisi ens ha mostrat la poca o mala aplicació de l'Ordre de la Generalitat del 20 de juliol de 1988. En alguns casos (Barcanova: *Sepharad*) hi ha un intent seriós de contemplar tot el temari en forma d'història nacional; això sí, en forma d'afegitó als temes d'obligatori compliment en el pla d'estudis del Ministeri. Cal dir, però, que fins i tot aquí ens ha fet reflexionar l'anàlisi que hem fet dels continguts implícits, en la mesura que s'hi observa una dificultat en la definició d'un *nosaltres* col·lectiu, el de la nació catalana, entès com a locus vertebradors d'una identitat bàsica. Hi ha, si més no, una ambigüitat en la definició d'aquest *nosaltres* que fa pensar en la magnitud i la força de l'objectivitat amb què es presenta i s'escampa la història d'Espanya. Una història, l'espanyola, que sembla incorporar-se amb una naturalitat evident —formant part d'un món donat per descomptat— per part dels mateixos historiadors que l'escriuen.

En d'altres casos (Vices Vives: *Ibèria*) fins i tot el temari de la Generalitat hi és mal contemplat. Aquí sí que l'anàlisi en profunditat ens mostra com més enllà dels temes, el marc de referència és sempre la nació espanyola, a l'interior de la qual els fets de Catalunya hi són mal contemplats (de forma parcial, amb obliats i/o absències significatives), sempre com a derivats, presentats en forma d'efemèrides regionals i/o locals. En qualsevol cas, i com s'observa també en l'anàlisi quantitativa amb una presència subordinada, tant de personatges catalans, com de referents territorials i nacionals.

Un cas apart el constitueixen els materials de la reforma, de l'ESO. L'aplicació en el currículum dels principis de la reforma comporten una concepció més oberta dels temes i de l'aplicació de l'ensenyament de la història, tal com es pot veure en el decret de 1992. Això es tradueix en una accentuació de les diferències entre els manuals analitzats.

D'una banda, aquelles editorials amb una línia sensible a l'explicació de la història de Catalunya poden aprofundir-hi, sobretot gràcies a l'edició de crèdits variables (Barcanova, Castellnou). D'altra banda, s'aposta de forma clara per un tipus d'història *social*, que abunda en les xifres i les gràfiques econòmiques. En alguns casos (Vicens Vives) això porta a *neutralitzar* el referent identitari que havia tingut (en un sentit o un altre) la història. En aquests casos, la història de Catalunya, que apareixia en els manuals anteriors de forma marginal, esdevé inexistent.

L'impacte del mercat:

Les editorials: condicionants ideològics o de mercat?

Ben sovint es pressuposa que són sobretot els criteris ideològics de les editorials els que expliquen el tipus de producte que s'oferta al mercat. La nostra petita recerca ens posa en qüestió, si més no relativitza, aquesta relació causal tan directa. Més aviat diríem que els interessos ideològics mantenen una relació complexa amb interessos materials, i que finalment és a partir de la interrelació complexa d'uns i altres que cal comprendre la mena d'història nacional que s'oferta a Catalunya.

Ho concretem. Tenint en compte les nostres indagacions, i després d'una anàlisi de les editorials presents al mercat català (vegeu annex), podem parlar de tres tipus de situacions.

a) La primera, on la ideologia, o més aviat la concepció de la història nacional, incideix en el contingut dels manuals quan el mercat no s'hi interposa. Aquest és el cas d'editorials catalanes (Barcanova i Castellnou) per a qui el propi ideari els ha portat a delimitar l'extensió del mercat al de llengua catalana. De fet hem pogut comprovar com és en aquestes editorials que hi ha un esforç més seriós en la transmissió de la història nacional.

b) La segona, on també és la ideologia, en forma d'estructures mentals incorporades, la que explica el contingut dels manuals editats fora de Catalunya, i que es distribueixen per tot el mercat espanyol. En efecte, és en aquests manuals, editats en castellà, o traduïts al català, on es pot comprovar l'absència d'una història de Catalunya amb realitat pròpia. La naturalitat del concepte de nació, l'espanyola, sense esquerdes, sense fisures, explica la mena d'història nacional que s'hi transmet. Són manuals homologats pel Ministeri d'Educació, que compleixen la normativa legal —currículums i temari bàsic d'obligat compliment— i en els quals es parla de Catalunya quan toca, quan cal destacar personatges, efemèrides, situacions significatives dins de la història d'Espanya.

Aquí, el mercat influeix de forma indirecta. En el mercat català hi ha compradors i no hi ha obstacles legals. D'una banda, els clients són escoles i professors que ja els hi està bé, o que si més no la complicitat en la concepció de la història que s'hi trasmet fa que no hi posin cap mena de problema. D'altra banda, no hi ha obstacles legals i/o de control institucional. El lobby d'editors organitzat en l'àmbit estatal ha aconseguit que s'acceptin a tot l'estat llibres homologats pel Ministeri. Això, juntament amb la feble, o nul·la inspecció de la Generalitat sobre continguts —almenys sobre el compliment de l'Ordre del 88—, fa del mercat català un mercat una peça més del mercat unitari de l'estat. El fet que no hi hagi control institucional —i en això han insistit els historiadors en d'altres estudis¹⁰—, o que en la selectivitat

---

¹⁰ Balcells, Albert, Ponència presentada a la taula rodona sobre l'ensenyament de la història del Col·legi de Llicenciats. 1995. També: Trepat, C. i Hernández, X., dossier davantal d'educació "La història de la història". *Escola catalana*, núm. 299. Abril de 1993.

no hi hagi preguntes sobre història de Catalunya, explica la normalització de fet i l'ús d'uns textos d'història sense que calgui que contemplin la història de Catalunya.

c) La tercera situació és aquella on el mercat sembla condicionar clarament els continguts dels manuals d'història. Aquí ens referim a aquelles editorials catalanes que han fet l'elecció del mercat estatal. Aquesta decisió comporta algunes servituds, sobretot si la decisió ha estat feta per interessos econòmics. En efecte, atesa la realitat de l'estat, prendre seriosament la realitat plurinacional implicaria pensar en textos que responguin als processos històrics de cada nació. És aquí on la racionalitat econòmica s'imposa, i sovint, com hem pogut comprovar en l'anàlisi dels textos, s'opta per la via de l'homogeneïtzació. De fet, no ha de sorprendre, una vegada més la mateixa relació de forces polítiques pròpies de l'estat afavoreixen l'opció més racional des del punt de vista econòmic. Sense traves polítiques per part de les nacions "perifèriques", és més fàcil partir de la realitat nacional oficial, la de l'estat-nació espanyol, oi més quan adequar-se a aquesta realitat nacional és sinònim de complir amb el currículum i el temari bàsic fixat pel Ministeri.

És en aquestes editorials (Vicens Vives n'és un cas emblemàtic), on més enllà de les formes d'anàlisi dels continguts s'ens ha fet avinent la visió estatocentrista que presideix el text. Formalment es compleix amb el temari mínim fixat per la Generalitat en l'Ordre del 88, però s'hi passa de puntetes. Catalunya hi és contemplada com un subsistema, un obstacle en alguns casos ("el problema

regional”); sempre, si més no, dins d'un marc de referència bàsic que és l'Estat unitari espanyol.

A tall de conclusió, i pensant amb els condicionants sobre l'oferta editorial, l'impacte del mercat de forma directa o indirecta és considerable. Si a això hi afegim la importància que tenen les reimpressions de textos en àrees de suposada rendibilitat econòmica (relació costos-beneficis), és fàcil imaginar la dificultat que hi pot haver per contemplar algunes innovacions i/o transformacions en el contingut dels manuals.

De fet semblaria que aquesta és una de les raons —juntament amb el pes del lobby econòmic editorial i la feblesa política catalana— que l'Ordre de la Generalitat del 88 hagi tingut tan poc impacte en els manuals de Batxillerat. Bàsicament, s'ha reeditat el que hi havia, s'ha repetit la situació prèvia a l'ordre. Les homologacions dels manuals en català —que són els que homologa la Generalitat—, quan hi són, ho són amb data anterior a la de l'Ordre del 88. Tal i com afirma l'historiador Albert Balcells “l'ordre de 1988 va servir per donar un fonament legal i oficial al comportament responsable, coratjós i contracorrent dels professors que ja veien ensenyant feia anys la història de Catalunya pel seu compte.” I si això és així, com sembla comprovar-se, es confirmaria també una de les hipòtesis amb què havíem iniciat el treball: que l'ensenyament de la història de Catalunya continua essent bàsicament un afer de voluntat, dels que la imparteixen, no pas política.

El professorat

El mercat es regeix per les lleis de l'oferta i la demanda. Prèviament hem analitzat com, de fet, si l'oferta és la que és, és perquè més enllà de la presa en consideració de les barreres legals i institucionals, hi ha uns clients que ja els està bé l'oferta. Aquest és un tema que ens ha preocupat i que hi hem fet algunes indagacions. Com es compra un llibre? Quin pes tenen en el contingut les demandes del professorat?

Aquí ja no es tractava tant de la "inèrcia professoral" com a factor que —segons alguns estudis— influeix en la compra de manuals, sinó de poder mesurar la importància que pot tenir en aquesta tria una actitud més activa per part del professorat.

Estudis previs ens informaven de la importància del professorat que ensenya història a la secundària¹¹. Resumint molt se'ns diu que els més joves quasi no han après història de Catalunya. Els més grans, formats als anys 60, la generació que ara té un cert poder als instituts o a la universitat, és un col·lectiu marcat per la formació marxista de l'època, i doncs per una certa estigmatització de les realitats nacionals. Aquestes informacions, ¿podien relacionar-se amb una actitud activa de demandes sobre el contingut dels llibres d'ensenyament?

---

¹¹ Guimerà, Carme, "El professor d'història de secundària". A *Crònica d'Ensenyament*, 1992, núm. 49.

Un seguit d'observacions en distribuïdores d'escoles, entrevistes amb caps de vendes d'aquestes distribuïdores, més alguns grups de discussió amb venedors d'editorials, ens van ajudar a veure-hi algunes respostes.

El professorat efectivament és un component important en les compres de manuals. Però no tant en funció de les hipòtesis que ens plantejàvem. Hi ha alguns elements que s'han de tenir en compte, com ara la figura del director en els centres privats, que és qui tria les editorials. En els centres públics, en canvi, cal tenir molt en compte la formació i la trajectòria del professorat (context ideològic de la formació, origen nacional del professorat, etc.) i la localització social i territorial. De fet, és en els instituts de comarques on, a diferència de l'àrea metropolitana, es demanen més manuals catalans.

Amb tot, hi ha una característica que apareix de forma recurrent. La importància del nou professorat, el que ha après història en unes facultats menys polititzades durant la nova etapa democràtica. A aquesta "despolitització" dels estudis d'història, s'hi ha d'afegir el cúmul d'incerteses que ha generat la reforma educativa en la definició dels crèdits i les unitats didàctiques. En aquest sentit, es percep que es dona prioritat a aquells manuals que afavoreixen i faciliten la didàctica i els procediments en l'ensenyament de les matèries. La llengua pròpia, segons sigui la catalana o la castellana, és un altre dels factors que incideix en la tria dels manuals.

Més que conclusions, el que apuntem són hipòtesis que caldria investigar una mica més. No voldríem acabar, però, sense apuntar la importància que ens sembla que té una nova variable: l'impacte dels intermediaris en el mercat dels llibres de text. Atès les característiques i els condicionaments de l'ensenyament —temps disponible, plans i currículums complexes—, els venedors, formats en els continguts dels manuals i preparats en recursos humans, són un element importantíssim per entendre el consum de la diversitat de manuals que s'ofereixen en el mercat.

6. Bibliografia

Balcells, A., Martí, C., Termes, J., **“Història nacional i història social. Problemes de la historiografia del fet nacional català”**. A *L’Avenç*, 1985, núm. 87.

Balcells, Albert, *La història de Catalunya a debat. Els textos d’una polèmica*. Barcelona: Curial, 1994.

Colomines, A., **“La identitat nacional catalana en els manuals d’història espanyols”**, a *Cultura*, 1990, núm. 17.

Ferro, Marc, *Comment on raconte l’histoire aux enfants*. Paris: Payot, 1992.

Guimerà, C., i Carretero, M., **“El profesor y las visiones de la Historia”**. A *Historia* 16, 1992, núm. 194.

Guimerà, Carme, **“El professor d’història de secundària”**, a *Crònica d’Ensenyament*, 1992, núm. 49.

Hernández, F. Xavier, *Ensenyar història de Catalunya*. Barcelona: Graó, 1990.

Hernández, F. Xavier, *La història contemporània de Catalunya en l’ensenyament primari i secundari. 1970-1990*. Tesi doctoral. UB, 1993.

Nammer, Gerard, *Mémoire et société*. Paris: Meridiens Klincksieck, 1987.

Trepat, C. i Hernández, X., Dossier davantal d’educació **“La història de la història.”** *Escola catalana*, núm. 299. Abril de 1993.

Trepat, C., *El curriculum de ciències socials a l’etapa 12-16 i els resultats d’aprenentatge en el contingut específic de la història*. Tesi doctoral. UB, 1992.

7. Annex

7.1 Taula d'oferta de manuals a Catalunya

Taula 1: Llibres de text ofertats al mercat el curs 1995-1996 (3r de BUP i 2n i 3r d'ESO)

Editorial	Títol	Autors	Any	Homologació	Mercat	Idioma	Observacions
Vicens Vives	Ibèria 3r de BUP	Balanzà, M. i altres	1994 5a edició	Autoritzat pel DEGC el 26/1/88	estatal	Català	Traduït del castellà. Continguts ambigus. Autors catalans
Vicens Vives	Geografia i Història. 2n cicle ESO			No consta l'homologació.	estatal	català	Cap esment a la història de Catalunya.
Barcanova	Sepharad 3r de BUP	M. Garcia i altres	1994 9a edició	Autoritzat pel DEGC el 12/2/86	català	Català	Continguts clars. Neix en el moment de la llibres en català. Obre un mercat inexistent.
Barcanova	Crèdit comú. 2n cicle ESO	D. Freixanet i altres	1995	Ha estat presentat al DEGC	català	català	Enfoc clarament nacional català.
Barcanova	Catalunya contemporània. 2n cicle ESO. Crèdit variable.	C. A. Trepal i A. Alcoberro	1995	Forma part del projecte editorial de Barcanova, que ha estat degudament autoritzat i supervisat.	català	català	Enfoc clarament nacional català.
Anaya	3r de BUP	A. Pich, i altres.	1987	Ha estat autoritzat pel DEGC	estatal	castellà	S'associa amb Barcanova recentment. Es ven a Catalunya per al públic castellà (a Catalunya no fa ESO).
Cruïlla	Història 2n cicle ESO	Joan Santacana i Gonzalo Zaragoza	1995	Presentat per a l'aprovació	català	català	Condicionat pel mercat. Traducció del castellà. No fa ni esment a Catalunya
S.M.	Història 2n cicle ESO	Joan Santacana i Gonzalo Zaragoza	1995	Segons es diu en el llibre "Ha sido debidamente autorizado y supervisado".	estatal	castellà	Homòleg castellà de Cruïlla. Es ven a Catalunya per al públic castellà.
Teide	Història	Francisco	1995	"Ha sido debidamente	estatal	castellà i	Té dues línies diferenciades per

	2n cycle ESO	(Xavier) Hernández		supervisado"		castalà	a Catalunya i la resta de l'Estat. L'edició catalana i la castellana semblen iguals (format i temes) però el contingut és diferent. S'exposa una història universal on la història de Catalunya hi és ben contemplada i diferenciada.
Casals	Geografia i Història de Catalunya, Espanya i països hispànics. 3r de BUP	Josep M. Salrach i altres	1989	Aprovat pel DEGC el juliol de 1989	castalà	castalà	Història de Catalunya com un afegit a la història d'Espanya.
Casals	Geografia i Història. ESO	Agustí Alcobarro	1995	No hi ha referència a l'homologació: "El proyecto ha sido concebido siguiendo los criterios de la UNESCO."	castalà	castalà i castellà	
Castellnou	Catalunya contemporània. 2n cycle ESO. Crèdit variable.	J. Basiana i P. Gasol	1995	Obra registrada al DEGC, amb data del 26/4/95 per a l'homologació.	castalà	castalà	Nova editorial catalan que utilitza un enfoc nacional català.
Castellnou	La revolució industrial. 2n cycle ESO. Crèdit variable.	P. Edos	1995	Obra registrada al DEGC, amb data del 8/5/95 per a l'homologació.	castalà	castalà	Nova editorial catalan que utilitza un enfoc nacional català.
Bruño	Geografia e Historia. ESO	M. Lora i altres	1994	Ha sido debidamente presentado a trámite de supervisión y autorización.	estatal	castellà	No hi ha història nacional, no contempla l'Ordre del 88 (l'editorial catalana, per a Catalunya, és Bruixola).
Baula	Història. 2n cycle ESO	M. Cervera i G. Zubiarre	1995	En tràmit d'homologació pel DEGC.	estatal	castalà i castellà	Traduït del castellà. Història universal amb pinzellades d'història de Catalunya. (L'editorial espanyola és Edelvives).

7.2 Text de l'Ordre del 1988

FULL DE DISPOSICIONS I ACTES ADMINISTRATIUS DEL DEPARTAMENT D'ENSENYAMENT

GENERALITAT DE CATALUNYA

SECRETARIA GENERAL
Any VI, Agost 1988
Núm. 248

Ordre de 25 de juliol de 1988, per la qual s'incorporen objectius i continguts de geografia, història i trets socio-culturals de Catalunya a l'Educació General Bàsica, al Batxillerat i a la Formació Professional.

(DOGC núm. 1028, de 8 d'agost de 1988.)

La necessitat d'ordenar els objectius i els continguts relatius a la geografia, la història i els trets socio-culturals de Catalunya a la segona etapa d'Educació General Bàsica, al Batxillerat i a la Formació Professional, mentre no es reformi el sistema educatiu, fa necessari que, en ús de les competències atribuïdes per l'article 7 del catàleg de serveis transferits pel Reial Decret 2909/1980, es revisin les programacions vigents actualment.

Cal destacar, en primer lloc, que les programacions d'història i geografia per a l'Educació General Bàsica, el Batxillerat i la Formació Professional van ser elaborades en una situació socio-política i educativa ben diferent de l'actual. Tanmateix, només són prescriptius els enunciats generals dels diferents temes i adaptarlos a la situació socio-política actual. A la possibilitat que alguns centres i professors, per iniciativa pròpia, hagin introduït continguts d'història i geografia de Catalunya en la línia del que regula aquesta Ordre.

En segon lloc, cal recordar que hi ha en marxa un procés de reforma del sistema educatiu no universitari, l'experimentació del qual està duent a terme el Departament d'Ensenyament. En els marcs referencials de programació experimental es consideren, èbviament, objectius i continguts pensats des de Catalunya i referits a la seva història, geografia i trets socio-culturals, tenint en compte les prescripcions generals de competència estatal. Per tant, és oportú posar més èmfasi des d'ara en aquells temes imprescindibles per normalitzar el procés d'integració i participació democràtica dels

adolescents i dels joves en l'àmbit educatiu i en la societat concreta on creixen i esdevenen adults.

En tercer lloc, cal assenyalar que la inclusió de nous continguts en unes programacions que ja es consideren profundament carregades només es pot decidir partint d'uns criteris generals i facultant els departaments, els seminaris i els equips docents dels centres perquè, dins d'un marc normatiu ample i flexible, graduin, assignin i relacionin els continguts en l'horari actual.

Com a conseqüència de les constatacions precedents, analitzades les programacions de Ciències socials de la segona etapa de l'Educació General Bàsica, les de Geografia i Història del Batxillerat i les de Formació humanística de la Formació Professional, s'ha procedit a establir i sistematitzar uns objectius i continguts referits a la història, la geografia i els trets socio-culturals de Catalunya, i per tant,

ORDENO:

Article 1. A partir del curs 1988-89 s'inclocuran en els diferents cicles, cursos i graus de sis nivells educatius no universitaris de Catalunya els continguts i els objectius propis de Geografia i història de Catalunya previstes als annexos d'aquesta Ordre.

Article 2. Als cicles inicial i mitjà de l'Educació General Bàsica continuen vigents les orientacions i els programes aprovats per les Ordres del Departament d'Ensenyament d'11 de maig de 1981 i de 16 d'agost de 1982, respectivament.

Article 3. En la segona etapa de l'Educació General Bàsica, el Batxillerat i la Formació Professional s'impartiran, respectivament, dins de l'actual àrea de Ciències socials i de les assignatures de Geografia, Història i Formació humanística, els objectius i els continguts esmentats als annexos 2 i 3 d'aquesta Ordre. A la Formació Professional de segon grau s'impartiran els temes detallats a l'annex 3 que no hagin estat tractats a la Formació Professional de primer grau.

Article 4.

4.1. A l'àrea de Ciències socials de la segona etapa de l'Educació General Bàsica es dedicarà, indicativament, la meitat de l'horari previst als plans d'estudi vigents als objectius i als continguts esmentats en aquesta Ordre. Al Batxillerat i a la Formació Professional la dedicació indicativa serà d'una tercera part de l'horari establert per a les assignatures d'Història, Geografia i Formació humanística.

4.2. La programació de l'àrea o l'assignatura s'elabora per l'equip de professors, el seminari o el departament corresponent reflectint la distribució per a cada curs o nivell dels objectius i els continguts essencials. El Director del centre tindrà una còpia d'aquesta programació a disposició de la Inspecció des del començament de curs.

Article 5. Aquells centres que desitgin seguir les programacions que s'imparteixen en els cicles experimentals de la reforma educativa podran sol·licitar-ho al Departament d'Ensenyament, el qual facilitarà als centres la documentació de suport que correspongui i arbitrará l'assessoria tècnica oportuna i les orientacions didàctiques adequades.

Article 6. Es faculta la Direcció General d'Ordenació i Innovació Educativa per dictar les instruccions i desplegar les orientacions i les actuacions necessàries per al desplegament progressiu d'aquesta Ordre.

Barcelona, 25 de juliol de 1988

JOSEP LAPORTE I SALAS
Conseiller d'Ensenyament

ANNEX 1

Introducció general

Si bé les programacions incloses en aquests annexos fan referència bàsicament a continguts conceptuals, convé que els professors i els equips docents continui avançant en els aspectes metodològics. Per això, caldrà combinar i distribuir els blocs temàtics com creguin convenient. Són ells els qui han de decidir en quin curs i amb quina graduació i metodologia han de presentar els diferents blocs temàtics, incloure'ls en la programació i adequar-los a cada grup d'alumnes concret.

L'objectiu central és desvetllar en els nois el sentit de pertinença a la societat catalana, la necessitat de contribuir al seu progrés democràtic i la voluntat de participar activament en el seu ampli teixit social.

Partint del coneixement i la interpretació de la història, de la geografia i dels trets socio-culturals de Catalunya, els alumnes han de poder assumir els conceptes, els procediments i les actituds, les normes i els valors que es consideren convenients.

Per això, les activitats d'ensenyament-aprenentatge que es programin han d'afavorir la creació de normes per sistematitzar el treball individual i d'actituds personals i col·lectives de convivència cívica, de respecte, solidaritat i cooperació.

D'altra banda, el criteri pedagògic dels professors farà que els objectius que s'assenyalen informin tot el contingut de les actuals programacions de Ciències socials, d'Història i de Geografia. No es tracta de fer dues programacions paral·leles, l'una sobreafegida a l'altra, sino de partir del contingut més significatiu i pròxim a l'alumne per adquirir un coneixement de Catalunya aplicable també a altres àmbits, sempre que sigui possible.

Peri que fa a la programació de la segona etapa d'Educació General Bàsica, s'ha donat un pes important a tots aquells fets i situacions que poden observar-se i analitzar-se de forma més directa a través de diferents recursos i mitjans a l'abast de s'alumnes i de s'professors: d'aquí el pes de la Geografia i també l'ordenació de continguts a l'interior de cada bloc temàtic, partint sempre de l'estudi de la realitat actual.

És d'importància especial que la metodologia emprada tingui en compte el treball a partir de la interpretació i la representació de l'espai, l'anàlisi, la interpretació i la representació del temps, els procediments per obtenir i analitzar informació, els procediments de comprensió i aplicació. En aquest sentit, les programacions de l'època mencionada de la reforma poden aportar informacions i orientacions a s'professors.

ANNEX 2

Programació per a la segona etapa de l'Educació General Bàsica (cursos 6è, 7è i 8è)

Objectius

Els alumnes han de ser capaços, en finalitzar l'etapa, de:

1. Comprendre els trets més significatius de la identitat nacional, social i cultural catalana.

ter, i el desenvolupament de les habilitats de treball en equip. El treball en grup permet treballar amb diferents aspectes relacionats amb la qualitat, prenent del medi i la necessitat de la construcció d'una consciència col·lectiva per a la seva conservació des de l'actitud personal de cadascun fins a la formació d'opinió col·lectiva.

Objectius generals

En finalitzar l'etapa l'alumne ha de ser capaç de:

1. Interpretar i representar un espai determinat emprant diferents tècniques i fer una lectura correcta de diferents espais representats mitjançant diversos tipus de registre (mapes, plànols, croquis, fotografies).
2. Entendre i utilitzar diferents categories temporals orientació (passat, present i futur), mesura (unitats temporals, temps i cronologia històrica), posicions relatives (successió, simultaneïtat) i durades (esdeveniments, períodes conjunturals, períodes estructurals).
3. Localitzar, classificar, interpretar i criticar documents o fonts orals d'informació directes i indirectes aplicant-los a l'estudi d'una determinada temàtica o a la resolució de problemes referents a l'àrea.
4. Explorar reculls d'informació estructurada (arxius, bases de dades, taules, estats, discusques) que puguin ser objecte d'accés i interrogació per mitjans informàtics.
5. Sistematitzar i ordenar mitjançant diferents tipus de registre (gràfics, estadístiques, quadres fitxes, àudios) les dades obtingudes mitjançant diferents fonts d'informació.
6. Identificar algunes de les causes i conseqüències que poden derivar-se d'una situació, acció o fet històric.
7. Entendre que l'estructura i la dinàmica de les nacions, les societats i els territoris són el resultat de processos històrics en què interdeixen múltiples factors.
8. Entendre punts de vista, formes de vida, codis morals diferents als comuns de l'àrea cultural occidental, tot relativitzant les diferències i valorant les aportacions d'altres àrees culturals i igualment de situar-se en el punt de vista de persones d'altres temps o llocs.
9. Expressar-se amb un vocabulari específic i propi de l'àrea, emprant-lo amb precisió i rigor.
10. Establir models o conclusions generals senzills a partir de l'anàlisi de diferents fets o situacions particulars i valorar positivament la correcció i el respecte en tots els àmbits de relació entre persones i institucions.
11. Opinar en el nivell adequat a la seva situació sobre qualsevol fenomen actual o històric relacionat amb les societats i els espais que ocupen, argumentant les raons, opinions i punts de vista propis.

El treball en grup permet treballar amb diferents aspectes relacionats amb la qualitat, prenent del medi i la necessitat de la construcció d'una consciència col·lectiva per a la seva conservació des de l'actitud personal de cadascun fins a la formació d'opinió col·lectiva.

13. Respectar i defensar, en la mesura de les seves possibilitats, el patrimoni cultural, històric-artístic i mediambiental.

14. Valorar positivament la correcció i el respecte en tots els àmbits de relació entre persones i institucions.

15. Relacionar i interrelacionar diferents coneixements adquirits, informacions i expectatives diverses en la interpretació de situacions, fets o esdeveniments socials actuals o històrics.

Continguts

Procediments

1. Interpretació i representació de l'espai.
  - 1.1. Aplicació de tècniques d'orientació espacial (situació i orientació a l'espai).
  - 1.2. Confecció de lectura i interpretació de plànols i mapes de distintes característiques i escales.
  - 1.3. Identificació i causalitat dels distintes tipus de projeccions.
  - 1.4. Anàlisi, elaboració i lectura de la representació del relleu.
  - 1.5. Lectura i anàlisi del paisatge.
2. Anàlisi, interpretació i representació del temps.
  - 2.1. Identificació de categories temporals (ritmes, successió, simultaneïtat, continuïtat-canvi, durada).
  - 2.2. Ús de la cronologia i mètodes per mesurar el temps històric. Representació gràfica del temps històric.
  - 2.3. Identificació de relacions de causa-efecte i de causalitat històrica.
  - 2.4. Ús de fonts, documents i testimonis històrics de caràcter primari i secundari.
  - 2.5. Adquisició i ús del vocabulari històric.
3. Obtenició i anàlisi de la informació.
  - 3.1. Pràctica de l'observació directa i indirecta.
  - 3.2. Elaboració i interpretació d'enquestes, entrevistes, questionaris i fonts orals d'informació.
  - 3.3. Accés per mitjans informàtics i telemàtics a fonts d'informació estructurada.
  - 3.4. Elaboració, lectura i interpretació d'estadístiques i gràfics.
  - 3.5. Interpretació de documents escrits.
4. Comprensió i aplicació de la informació.
  - 4.1. Participació activa en debats i elaboració de judicis fonamentats.

- 4.1. Establiment de terranis i microgratius
- 4.3. Confeció de gràfics murals i exposicions orals
- 4.4. Elaboració de síntesis a partir dels diferents tipus d'informació

Fets, conceptes i sistemes conceptuals

- 1. Humanitat i medi físic
  - 1.1. Representació de l'espai
  - 1.2. Descoberta i exploració de la Terra. Situació de la Terra en el sistema solar
  - 1.3. Els components del medi físic
  - 1.4. Relleu, climatologia i hidrologia de la Terra
  - 1.5. El paisatge com a resultat de complexos naturals i humans. Unitats paisatgístiques de Catalunya i Espanya.
  - 1.6. Les intervencions humanes i els canvis mediambientals.
  - 1.7. Vivència, experiència i percepció del territori i de la societat
  - 1.8. Elements que integren un territori i una societat.
  - 1.9. Heterogeneïtat i diversitat de territoris i societats en el planeta.
- 2. Ocupació del territori: demografia, hàbitat i urbanisme
  - 2.1. Distribució de les persones en el territori
  - 2.2. Moviments de població
  - 2.3. Formes d'ocupació del territori rural i urbà
  - 2.4. Grans àrees urbanes del món actual
  - 2.5. Evolució de les ciutats al llarg del temps
  - 2.6. Massificació i marginació social urbana i problemes que se'n deriven.
- 3. Transformació i explotació del territori: activitats econòmiques i progrés tècnic-científic
  - 3.1. Les activitats primàries a l'actualitat. Obtenció i producció d'aliments
  - 3.2. Evolució de l'agricultura al llarg del temps
  - 3.3. Energies pre-industrials i problemes de l'energia en el món d'avui
  - 3.4. Incidència del progrés tècnic-científic en la història de les societats. La ciència i la tècnica en el món d'avui.
  - 3.5. Els espais industrials a l'actualitat.
  - 3.6. Producció i consum de béns: artesanía, manufactura, indústria.
  - 3.7. Organització econòmica i món del treball
  - 3.8. Circuits d'intercanvi i mecanismes econòmics quotidians a l'actualitat. Els mitjans de comunicació de masses
  - 3.9. Serveis i intercanvis comercials al llarg del temps
- 4. Organització dels homes i del territori: política i societat.

- 4.1. Situació i evolució del poder de l'Estat
- 4.2. L'autoritat i la seva legitimitació. La sobirania
- 4.3. Estructura nacional: conflictes externs i interns en el món d'avui
- 4.4. Evolució de les estructures socials i polítiques al llarg del temps
- 4.5. Principals fases de l'evolució històrica de les estructures socials i polítiques a Catalunya. Dels orígens nacionals al franquisme
- 4.6. Poder polític i conflictivitat al llarg del temps
- 5. La culturalització del territori: manifestacions artístiques i culturals
  - 5.1. Cultura i societat
  - 5.2. Llenguatge com a comunicació i reflex de l'imaginari d'una societat
  - 5.3. Tendències i manifestacions artístiques de diferents civilitzacions històriques
  - 5.4. Creences, religions i valors morals a les societats del planeta

Valors, normes i actituds

- 1. Valoració de les pautes de conducta per a la convivència i l'estudi
  - 1.1. Actitud de tolerància i antidogmatisme
  - 1.2. Actitud crítica
  - 1.3. Actitud participativa, responsable i de col·laboració
- 2. Interès per sistematitzar el treball propi
  - 2.1. Actitud favorable per l'ordre, el rigor i la sistematització del treball
  - 2.2. Preocupació per la correcta presentació i execució del treball.
- 3. Valoració positiva de la convivència cívica i social.
  - 3.1. Aceptació dels drets i deures com a ciutadans
  - 3.2. Actitud de participació en les institucions cíviques i democràtiques.
  - 3.3. Defensa dels drets, les llibertats i el patrimoni de la comunitat
- 4. Respecte, solidaritat i cooperació.
  - 4.1. Actitud solidària i de cooperació.
  - 4.2. Respecte del medi ambient.
  - 4.3. Respecte del patrimoni del present i del passat.
- 5. Relativisme
  - 5.1. Relativització de la pròpia cultura i civilització.
  - 5.2. Valoració de les cultures forànies i les dels temps passats
  - 5.3. Valoració dels dilemes morals del nostre temps

Objectius terminals

- 1. Manejar diferents tipus de representacions de l'espai terrestre tot establint comparacions i identificar

tenim del principal fet de la situació i la situació de diferents continents, mars i països i dels diferents línies i punts convencionals.

2. Utilitzar per orientar-se els mapes i els punts cardinals nom a referència tot maneant, confeccionant i interpretant diferents tipus de plànols i mapes de gran i petita escala i treballant les informacions de dos o més mapes temàtics.

3. Descriure a partir de l'observació de la realitat de fotografies, mapes o textos les principals característiques del relleu, les aigües i la climatologia de la terra, com també les principals unitats paisatgístiques de Catalunya i d'arreu, tot localitzant-ho espacialment i distingint diferents tipus de paisatge segons la intensitat i el tipus d'intervenció antròpica a què hagin estat sotmesos.

4. Descriure els canvis mediambientals que poden comportar diferents tipus d'intervencions o activitats humanes, tot analitzant les respostes, els reajustaments i la localització d'activitats humanes en funció de les condicions mediambientals tot explicant els principals problemes del medi en el territori català en relació amb les condicions ecològiques d'altres països.

5. Comportar-se respectuosament amb el medi ambient natural: rural o urbà.

6. Localitzar espacialment Catalunya en el context territorial: espanyol i europeu, i també la seva divisió territorial, entesa com a relació interactiva entre home i territori, tot situant els territoris propers a Catalunya per raons de llengua, símbols o episodis històrics comuns i descrivint les diferents aportacions culturals que han configurat la personalitat d'aquests territoris (Països Catalans).

7. Situar les grans àrees de cultura i civilització del planeta, localitzant diferents nacions, nacionalitats i regions que componen el mosaic mundial.

8. Explicar una societat no europea, tot adoptant una actitud de respecte i interès per la manera d'actuar d'altres cosmovisions i cultures diferents a la nostra, i relativitzar els grans conceptes culturals de l'àrea de civilització occidental.

9. Descriure els mecanismes que condicionen el creixement o decreixement de la població, identificant les variables demogràfiques del món d'avui, interrelacionant-les amb indicadors socio-econòmics i analitzant l'actual règim demogràfic de Catalunya dins el règim demogràfic modern.

10. Identificar les fases, tot explicant-ne les causes de les principals migracions interiors i exteriors de la història moderna i contemporània, analitzant les causes i la problemàtica de les onades migratòries a Catalunya.

11. Explicar l'estructura urbana d'una ciutat de Catalunya tot veient la seva àrea d'influència i relació

amb el medi geogràfic i socioeconòmic del seu entorn i del món.

12. Situar les grans àrees urbanes del món diferenciant la problemàtica actual i de futur de les zones dels països desenvolupats i en vies de desenvolupament.

13. Explicar els elements que condicionen les conjuncions actuals industrials o de serveis i la seva problemàtica, fent referència a alguna megalòpolis de Catalunya i d'Espanya.

14. Descriure les principals característiques de les ciutats catalanes a l'antiguitat, edat mitjana, edat moderna i edat contemporània, tot caracteritzant les formes de vida que hi havia i representant gràficament els períodes històrics.

15. Explicar les característiques de l'agricultura als països desenvolupats i en vies de desenvolupament, tot indicant els diferents tipus d'agricultura que s'hi desenvolupen i les dependències que s'estableixen entre ells, com també les causes de la fam i la desnutrició.

16. Descriure les principals característiques de l'agricultura a la Catalunya actual, com també les d'Espanya i les relacions d'ambdues amb la CEE i altres mercats mundials.

17. Analitzar els trets principals de l'evolució de l'agricultura en diferents civilitzacions i diferents períodes històrics, des de la Revolució Neolítica fins a començaments del segle XX, tot situant-les en un frís cronològic i identificant-ne els diferents ritmes d'evolució.

18. Identificar les diferents formes d'energia emprades en el món d'avui en diferents àmbits espacials, les diferències entre estats respecte a la producció i el consum, els desequilibris i les tensions que generen, la problemàtica dels recursos energètics i les perspectives d'energies en el futur.

19. Analitzar la situació actual de desenvolupament tècnic i científic i les repercussions econòmico-socials que se'n deriven, tot ressaltant la situació de dependència del nostre país respecte de l'exterior.

20. Identificar les grans etapes de la humanitat respecte del desenvolupament tècnic i científic i les seves repercussions en la vida quotidiana i en l'economia de la societat.

21. Localitzar les grans àrees industrials del món i les zones industrials de Catalunya, tot definint alguns dels indicadors determinants de la qualitat d'indústria per a un país actual i situant el conjunt de la indústria catalana i espanyola respecte de la CEE i el món.

22. Analitzar les relacions entre països desenvolupats i en vies de desenvolupament en el tema industrial, especialment pel que fa referència a fonts energètiques i puntes matèries.

23. Explicar, tot situant-ho en el temps i en l'espai, les característiques principals de l'arquitectura, la manu-

territoris i a la lluita anticolonialista i a l'impacte especial referent a la gran indústria i industrial a Catalunya i a les seves repercussions en la vida social i econòmica.

24. Definir els trets fundamentals de l'organització econòmica capitalista i les institucions bàsiques de l'economia de mercat, com també els conceptes econòmics d'ús comú en la vida quotidiana.

25. Identificar les principals vies de comunicació i fluxos d'intercanvis actuals en el món, com també de Catalunya i d'Espanya, definint el paper d'aquests com a elements bàsics dels intercanvis econòmics i com a condicionants de desigualtats territorials.

26. Emprar la premsa i els mitjans de comunicació en general per obtenir informació sobre diferents temes, i analitzar-la críticament i valorar la importància dels mitjans de comunicació com a transmissors i definidors de canvis en les relacions humanes i en la vida privada.

27. Situar en el temps i en l'espai els principals eixos, vies de comunicació i fluxos d'intercanvi mundials en diferents períodes històrics tot interpretant la informació de dos o més mapes temàtics, comparant-los entre si i traient-ne conclusions.

28. Distingir diferents tipus d'estats del món segons les característiques dels seus règims polítics, com també les grans àrees geoeconòmiques i el paper de les grans potències.

29. Explicar els principis i les institucions bàsiques dels règims democràtics: la participació política dels ciutadans, la funció dels partits polítics, les constitucions, tot identificant la seva presència a la Constitució espanyola i a l'Estatut d'autonomia de Catalunya.

30. Respectar els principis democràtics i acceptar el pluralisme polític i cultural, valorant-lo com una aportació al patrimoni col·lectiu de la humanitat.

31. Analitzar algun focus de tensió social, nacional, política o militar a escala mundial, com també la crisi del sistema de blocs i el procés d'unitat europea, tot tractant d'establir les implicacions que comporten per al nostre país, explicar les iniciatives actuals que s'han fet a favor de la concòrdia, el progrés, la pau i la justícia.

32. Respectar els drets humans fonamentals tot solidaritzant-se amb els col·lectius, els països o els grups socials víctimes de desigualtats, explotació o injustícia, i valorar negativament la discriminació per motius de sexe, raça, ideologia o nacionalitat.

33. Elaborar informes o participar en debats sobre temes polèmics de l'actualitat local, nacional o internacional, utilitzant amb rigor i amb esperit crític la informació dels mitjans de comunicació i manifestant, amb les opinions, actituds de tolerància, respecte cap als altres i acceptació de les opinions contràries.

34. Identificar els principals trets característics de la cultura i l'art i explicar-ne el respecte de les grans fonts d'energia i l'absorció de primeres matèries, explicitant la dependència de països de tercer món.

35. Explicar situacions o fets històrics en els quals es posi en evidència que els ritmes de la història no són proporcionals ni en totes les facetes ni en totes les societats.

36. Identificar les principals causes que motiven una situació històrica o conflicte actual, interrelacionant-les i deduint-ne les conseqüències.

37. Manejar les divisions convencionals que s'utilitzen per dividir la història i identificar-hi les principals societats i períodes històrics de Catalunya, tot interrelacionant els trets bàsics d'ordre econòmic, social, polític i cultural que els caracteritzen a fi de prendre consciència de la realitat nacional catalana i del seu patrimoni mediambiental, cultural, lingüístic i històrico-artístic.

38. Descriure les principals formes d'organització social i política de l'antiguitat clàssica i de l'edat mitjana a la zona mediterrània i eurooccidental, referenciant Catalunya en el context general.

39. Analitzar el reforçament dels estats a l'edat moderna, com també el desenvolupament de les monarquies europees fins a les revolucions burgeses, tot descrivint el procés d'integració de la Corona d'Aragó a la Monarquia dels Austries i a la dels Borbons.

40. Descriure els trets fundamentals de la revolució burgesa i industrial i la liquidació de l'antic règim, distingint les característiques bàsiques de l'estat burgès i fent referència a les grans transformacions que ha experimentat Catalunya en els dos segles darrers.

41. Analitzar els grans canvis i conflictes mundials del segle XX, situant-los geogràficament i explicant a quells que tinguin especial rellevància per entendre la complexitat del món d'avui.

42. Identificar els problemes socials i polítics més importants de Catalunya i Espanya des de la Segona República fins a l'actualitat.

43. Identificar la diversitat de manifestacions culturals en el món d'avui a fi de constatar que hi ha societats diverses i diferents, situar espacialment la gran diversitat ètnica, lingüística, nacional i religiosa que hi ha al planeta, tot distingint els fonaments, el simbolisme i els mites de la cultura occidental.

44. Descriure els principals símbols i trets culturals de Catalunya, tot identificant els paisatges i les referències patrimonials més importants de la seva història.

45. Analitzar algun dels problemes de la humanitat d'avui provocats pel racisme i les ideologies excloents o contràries a l'entesa de les persones i dels pobles.

46. Explicar les tendències i manifestacions artístiques d'alguna època històrica com a reflex de l'ima-

gnar individual i l'expressió col·lectiva, tot relacionant l'imaginari d'una societat (en el temps i l'espai) amb les opcions i actituds dels seus membres i analitzar a partir d'algun fet històric les decisions importants d'algun personatge, grup o societat, tractant d'interrelacionar el màxim nombre de variables que han incidit en la situació i proposant altres accions alternatives que s'hi haurien pogut esdevenir.

47. Descriure algunes tendències i manifestacions artístiques de l'actualitat com a reflex de l'imaginari i l'expressió de les societats d'avui.

48. Crear, mantenir i interrogar bases de dades senzilles amb suport informàtic per tal de constituir reculls d'informació organitzada.

49. Obtenir, tot analitzant-la i classificant-la, informació rellevant a partir de diverses fonts d'observació directa (treball de camp, enquestes, entrevistes, visites) d'observació indirecta (pel·lícules, vídeos, gravats, imatges, obres d'art) i de diferent tipus (documents escrits, gràfics, mapes, estadístiques, bases de dades), distingint les dades i opinions que proporcionen al voltant d'un tema.

50. Confeccionar diferents tipus de gràfics, taules i quadres estadístics per emmagatzemar, classificar i disposar de fàcil accés o lectura de les informacions recollides.

51. Realitzar treballs de síntesi sobre algun fet important de l'actualitat o del passat a partir d'informació diversa, tot tenint interès per presentar-los amb rigor i netedat, i d'acord amb la normativa pre-establerta i comunicant-los per escrit, oralment o mitjançant altres registres.

52. Identificar elements dels models ètics de vida i comportament humà en diferents preses de posició a propòsit de dilemes morals que es plantegen en el món actual.

Àrea d'Educació física

En el conjunt dels objectius generals de l'etapa, s'hi troba el de conèixer els aspectes bàsics del funcionament del cos, les conseqüències dels actes i les decisions personals per a la salut i els beneficis que suposa l'adquisició d'hàbits d'exercici físic. Un altre objectiu proposa la formació d'una imatge ajustada d'un mateix, de les pròpies característiques i possibilitats. I un tercer objectiu pretén aconseguir la relació amb altres persones i la participació en activitats de grup.

Per a la consecució d'aquests objectius des de l'àrea d'Educació física s'articula un seguit d'accions pedagògiques centrades en la motricitat individual (viscuda i percebuda) i la participació activa en el grup. D'aquesta manera, l'alumne és capaç d'interpretar i interioritzar el seu context, ja que no solament realitza actes motors pre-establerts, sinó també conductes autò-

nomes tot desenvolupant les capacitats de reflexió, d'anàlisi i síntesi i de presa de decisions.

Aquesta àrea ha de donar la possibilitat de conèixer i experimentar un ventall ampli d'activitats físiques que proporcionaran un domini del cos i donaran recursos per a l'ocupació del lleure. Mitjançant la pràctica quotidiana de l'activitat física i esportiva s'obtin- dran beneficis de salut i qualitat de vida. Amb la pràctica d'aquestes activitats, els adolescents tindran consciència de les seves possibilitats i dels canvis que suposa l'adolescència i adquiriran un major coneixement i domini del seu cos, fent-se'n responsables. D'altra banda, amb la reflexió i la crítica racnada del fenomen cultural de l'activitat física i esportiva, es potenciaran actituds de respecte i equilibri i s'ajudarà els alumnes a millorar el desenvolupament personal, l'autoestima i l'autoacceptació.

Els continguts de l'àrea d'Educació física són una continuació i un aprofundiment dels continguts treballats a l'etapa d'educació primària. L'acció i la conducta motriu en constitueixen l'eix bàsic, ja que el coneixement corporal pren significat quan hi ha una acció vivenciada, utilitzant les capacitats lúdiques, expressives i comunicatives que té el cos.

Si en l'etapa anterior predominaven els aspectes perceptius, en l'etapa d'ensenyament secundari obligatori es prioritzen els continguts de decisió i d'execució. El desenvolupament motor es contextualitza en els diversos continguts amb l'objectiu d'ampliar les habilitats adquirides i adaptar-les a situacions motrius més complexes, alhora que s'estableix una relació social des de la cooperació i el treball en equip.

Pel que fa al desenvolupament de les qualitats físiques inicia les amb anterioritat, és en el moment de l'adolescència quan pren més importància, ja que comprèn l'aspecte quantitatiu del moviment.

L'esport, en el seu vessant educatiu, no pot ser selectiu en funció de l'habilitat requerida ni per les diferències sexuals ni físiques, sinó que ha de realitzar-se a fi de millorar les capacitats motrius, a més de suposar un repte personal per a l'alumne.

Des del disseny curricular de l'àrea d'Educació física es vol contribuir que l'alumne assoleixi cotes d'autonomia i pautes d'autoregulació. Així, els objectius finals tendeixen tots a desenvolupar en l'alumne aquestes capacitats de manera autònoma, per poder-les exercir tant durant el procés d'escolarització com quan aquest s'hagi acabat. Aquesta autonomia contribuirà a adquirir un equilibri corporal adequat per a qualsevol activitat professional posterior.

Des de la perspectiva de la formació de l'alumne l'Educació física contribueix a la millora de la seva qualitat de vida i afavoreix l'educació en la presa de decisions.